

FOGARASI NÁDASDY FERENCZ GRÓF TÁBORNAGY,
A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND NAGYKERESZTESE.

(1709—1783.)

Élet- és jellemrajz.

Pályadíjat nyert munka.

(Első közlemény.)

I.

1708—1741.

FOGARASI *Nádasdy Ferencz* gróf, tábornagy, a katonai Mária Terézia-rend nagykeresztese, Horvát-, Dalmát- és Szlavon-országoknak 1756—1783-ig bánja, az ősrégi *Nádasdy* családból származik. A dunántúli eredetű család Magyarország legősibb és legelőkelőbb családjainak egyike. Eredete a XIII. század elejéig vezethető vissza.¹ A család számos tagja Magyarország politikai történetében, az egyház terén és a hadi pályán fényes nevet biztosított emlékének, a családi összeköttetés és

¹ *Dr. Karácsonyi János* A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900. M. T. Akad. II. 384. l. Legősibb sarja Petenegy, † 1234.

Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. Főrangú családok. Her. és Gen. Társaság. Budapest, 1888., 165. és köv. l.

vérségi kötelék pedig Magyarország és Ausztria legnemesebb családjával rokonságba hozta. A család hatalmának és gazdagságának alapját *Nádasdy Tamás* vetette meg (1498—1562). Korának egyik legkiválóbb egyénisége volt. Mint fejedelmének tanácsosa, budai főkapitány, majd kincstárnok, horvát bán és nádor, a Zápolya János és I. Ferdinánd közötti alkudozásokban nevezetes szerepet játszik. Érdemeiért 1530-ban Fogaras földjével, várával és annak örökös úri czimével ajándékozta meg az erdélyi fejedelem. Mint a haladás és felvilágosultság hive, menten minden kicsinyes előítélettől, kora elfogultságától, a lelkiismereti szabadság hirdetője és ápolója volt.¹ Utódai közül különösen kiválik *Nádasdy Ferencz*, a koronaőr és országbíró. Szellemi kiválósága, egyéniségének és befolyásának súlya, tudomány szeretete és gazdagsága (Magyarország Krözusa) oly szerepet biztosítottak neki, mely Magyarország történetében szinte külön korszakot jelent. Haladást óhajtó, hazájának alkotmányát féltő lelke azonban csak áldozatot hozhatott az eszmének, a sikert nem: a Wesselényi-féle hazafias mozgalmakban való részvétele miatt elfogatván, halálra ítéltetett és 1671 április hó 30-án Bécs-Újhelyen vérpadon végezte életét.

A hatalmas család fejének politikai vétsége vagyonának legnagyobb részétől megfosztotta 11 megmaradt gyermekét, úgy hogy a fiúknak közpályán kellett a fényben és gazdagságban született előkelőséget újra kivívni; és valóban — szinte igazolásául annak, hogy a nemes faj erkölse és életerejé az anyagi javakban való bőség nélkül is terem nemes hajtásokat, — fiai révén újra felvirul a Nádasdyaknak régi híre és becsülete, mely ha nem is tudott oly gazdagságra támaszkodni, mint apjuk életében, méltóságokban és tisztségekben Magyarország legelsőbbjei közé emelte őket. Így a vérpadon kimúlt Ferencz fiai közül *László* csanádi püspök lesz, *Tamás* főispán, majd koronaőr, *Ferencz* pedig, *Nádasdy Ferencznek*, a *Mária Terézia*-rend nagykeresztésének és Horvát-Dalmát-Szlavon országok bán-

¹ *Nagy Iván* Magyarország családai stb. Pesth, 1861. Ráth. VIII., 14. és köv. l.

Borovszky-Sziklay Magyarország vármegyéi, stb. Vasvármegye, 580. l.

jának atyja, a legmagasabb katonai méltóságokat éri el.¹ Már 1706-ban vezérőrnagy és Savoyai Eugen alatt Olaszországban harcol, a kit a herczeg ez év szeptember hó 9-én Frasinetto-ban kelt levelével a haditanácsnak előléptetésre ajánl.²

A következő évben — úgylátszik már az Eugen adta vélemény alapján — Magyarországon van és mint a soproni katonai kerület parancsnoka Vak Bottyán-nal 1707 október 2. Harkánál (Német-Keresztúr) ütközik meg.³ 1708-ban már altábornagy. Megbízást kap egy lovasezred felállítására⁴ és mint a soproni erődítések parancsnoka igen tevékeny szerepkört tölt be, sőt a kuruczok szorongatta helyeket, Sasvárt, Székesfehérvárt ismételten ellátja élelemmel és csapaterősítésekkel.⁵ A következő 1709. évben megerősíti Körmentet és Heister hadműveleteit segíti elő előőrseinek működésével, a téli hadműveletek ideje alatt pedig a Stájerország védelmét szolgáló és Körment—Szt.-Gotthardt-Rokiczán vonalában felállított őrállások parancsnoka;⁶ 1710 július vége felé Csepregnél (Salamonfalva) Béri Balogh Ádám és Borbély Gáspár 500 főnyi hadát megfutamtítja;⁷ végül november hónapjában a Duna jobbpartja mentén a kóbor szabad csapatoktól felzavart nyugalmat állítja helyre.⁸ 1714-ben lovassági tábornok lesz⁹ és miután a rastatti béke következtében elrendelt állomány-leszállítás folytán ezredét

¹ Nagy Iván i. h.

² *Cs. és kir. hadilevéltár* Feldzüge des Prinzen Eugen, stb. Wien, 1891. A vezérkar kiadása. VIII. Függelék, 293. l.: auch um so billiger, dass I. K. MJ. bei gegenwärtigen Conjunkturen eine Distinction unter dero getreuen und meineidigen Ungarn mache . . . auch dabei annectieren, dass erdeuteter Herr Graf in allweg würdig sei, bei dem Königreich selbst en anderwärtig sich erreignenden Apertüren considerirt und weiter promoviert werden.

³ U. o. IX. 322. és köv. l. és *R. Horváth Jenő* Magyar hadi krónika. Bpest, 1897. II., 360. l.

⁴ *Cs. és kir. hadilev. Bestellungen, 1708—3033. sz.*

⁵ *Feldzüge des Prinzen Eugen* stb. X., 104. l.

⁶ U. o. XII., 486. l.

⁷ U. o. XII., 528. l. és *R. Horváth Jenő* Magyar hadi krónika, II., 382. l.

⁸ *Feldzüge des Prinzen Eugen*, stb. XII., 545. l.

⁹ U. o. XVI. 93. l.

feloszlatták, az eddigi Kollonits-huszárezred tulajdonosává lesz¹ augusztus havában. A törökök ellenében 1716—1717-ben viselt háborúba egyedül őt rendelték ki a lovassági tábornokok közül.² Az 1716 augusztus hó 15-iki *pétervárad*i csatában 5 lovas ezredet vezet, *Temesvár* visszafoglalásában pedig a Pálffy vezette lovasság bal szárnyának parancsnoka (aug. 27—okt. 13.);³ 1717 augusztus hó 16-án részt vesz a belgrádi csatában.⁴ A következő év elején megválk szolgálati állásától.⁵

Nádasdy Ferencz háromszor volt nős és valószínűleg első feleségétől, *Széchy Erzsébet*-től született első fia *Lipót Flórián*, míg a többi három fiu harmadik feleségével, *Schrattenbach Róza* grófnéval kötött frigyéből származott.⁶

Nádasdy Ferencz születési helyét és idejét pontosan megállapítani nem sikerült. Életrajzíróinak egy része⁷ születése idejét 1708 szeptember 30-ikára teszi, helyéül pedig Wurzbach *Radkersdorf*-ot jelöli meg; R. Horváth Jenő⁸ *Felső-Lendvát* mondja annak. (1708. közelebbi időmeghatározás nélkül.)

¹ *Wrede* Geschichte der k. u. k. Wehrmacht. Wien, 1904. III. 714. l

² *Feldzüge des Prinzen Eugen* stb., XVI. 175. l.

³ U. o. XVI., 223. l.

⁴ U. o. XVII., 144. l.

⁵ U. o. XVII., 291. l.

⁶ Megbízható személyi adatok nem állottak rendelkezésemre. A Nádasdy család igen szép, rendezett és R. Horváth Jenőnek Gróf Nádasdy Ferencz és a Nádasdi-levéltár cz. nagyértékű cikke (Századok, 1888. 412., 425 l.) alapján ismert anyagot nem használhattam, mert a család jelenlegi feje már huzamosabb ideje külföldön van és így a levéltár megközelíthetetlen. Nagy Iván i. m. és Wurzbach Biographisches Lexicon-ja (XX. k.) igen sok ellenmondó adatot tartalmaz. Így az 1780-ban született Nádasdy Ferenczről azt mondja Nagy Iván, hogy 3-ik feleségétől, Schrattenbach Róza grófnőtől születtek összes gyermekei, a mely esetben férjének 17 éves korában (Széchy Erzsébet és Herberstein Mária után) ő lett volna a 3-ik felesége. Valószínű, hogy első fia, első feleségétől származik, míg a többi e sorrendben következik: Ferencz Lipót, József és Boldizsár. Wurzbach is így állítja föl a leszármazást.

⁷ Wurzbach i. m. Biographie der k. u. k. Heerführer und Generale. Kriegsarchiv. 1888. — *Athenaeum kézi lexicon*. 1893.

⁸ *Rónai Horváth Jenő*. Gróf Nádasdy Ferencz és a Nádasdy-levéltár. Századok, 1888., 412. l.

Valószínű, hogy családjának birtokán, a zalamegyei *Felső-Lendván* született. A felső-lendvai egyháznak anyakönyvei azonban csak 1738-ban kezdődnek és így megkeresztelésének megtörténte a közeli Radkersburg-ban jegyeztetett fcl. Ezt a radkersburgi r. kath. egyház 1709-iki keresztelési anyakönyvének egy jegyzete is igazolni látszik.¹

Gyermekkoráról, fiatalabb éveiről semmit sem tudunk. Nevelését, iskoláztatását a főúri családoknál megszokott keretben nyerte valószínűleg; a hajlandóságát a katonai életre valószínűleg e korszak harcrai, atyjának katonai pályája és sikerei ébreszthették fel benne.

Az első megbízható adatot 1727-ben találjuk. Idősebb bátyja *Lipót Florián* ugyanis ekkor, mint a Splényi huszárezred kapitánya,² arra kéri a haditanácsot,³ hogy századját «*einem seiner Brüder abtreten zu dürfen*»; a kérelmet a haditanács Splényi ezredtulajdonosnak «um Berichtsmemoriale» kiadja.

Lipótnak egy újabb kérelme⁴ már *Ferencz öcscse* javára kéri az engedélyt és ezt a haditanács meg is adja,⁵ úgy hogy Nádasdy Ferenczet alig 18 éves korában mint az akkor Szabolcs és Gömör megyékben állomásozó⁶ Splényi-huszárezred kapitányát látjuk 1727 őszén.

Az ezredhez való belépésétől egészen az 1734. évig nincs adatunk a rendelkezésünkre álló forrásokban.

Ezrede — immár 1729 óta *Czungenberg* huszárezred — 1731-ben elhagyta Magyarországot és Olaszországba került, a hol

¹ Az egyházi hivatalok közlései nyomán. A radkersburgi értesítés szerint: *im Index zu den hiesigen Taufmatrikeln der Name Nádas Franz Graf mit dem Datum 30. dezember 1709 eingetragen vorfindet, in den eigentlichen Taufmatrikeln aber ist der Geburtsfall weder im Jahre 1709, noch im Jahre 1708 oder 1710 eingetragen.*

² Ezredtulajdonosa: Miháldi Splényi János László lovag után viselte e nevet 1729-ig.

³ Cs. és kir. hadilevéltár. H. K. A. 1727. Prot. Reg. 605. (520. f. szám.) máj. 28.

⁴ U. o. Prot. Expedit. 1727. 1147—5 és 1160—70, július.

⁵ U. o. Prot. Reg. 1727. 750—23. és 787—155. Prot. Exped. 1350—66.

⁶ *Wrede* i. m. III. 71. l.

2 százada Forgách őrnagy parancsnoksága alatt részt vett a corsicai vállalatban, majd pedig a lengyel trónöröklési hadjáratban 1733—35-ig.¹

Hogy Nádasdy a corsicai hadjáratban részt vett volna Forgách alatt, arra nézve nincs bizonyítékunk,² ellenben a másik hadjáratban már találkozunk Nádasdy nevével, még pedig már őrnagyi rendfokozatban. Hogy ezt a rendfokozatot mikor és hol nyerte el, arra sincs semmi adatunk.

Első szereplése 1734 október hó 9-ikére esik, a mikor is mint *Herr Obristwachtmeister* Nádasdy egy 400 főnyi lovaskülönítménnyel az *Ogljo* menti ellenséges állások felderítésére küldetett ki egy táborokari tiszttel együtt.³

Az 1735. évi harcok folyamán már igen sűrűn találkozunk nevével a feljegyzésekben⁴ és első vitézi tetteivel bevezeti jövendő sikereinek hosszú sorát. 1735 május 4-ikén ugyanis *Solara* és *Camposanto* mellett egy francia különítményt csupán 60 főnyi csapatával rohant meg és szalasztott meg, a melyből még egy kapitányt, 9 lovast és 11 gyalogost is elfogott.⁵ Alig egy hónappal reá junius hó 5-én *Quingentole*-nél szerzett elismerést. A szárd és a spanyol haderő ugyanis üldözvén a visszavonuló császári sereget, junius 4-én két egymástól elszigetelt állást foglalt el, a melynek egyik része, még pedig a hol a spanyol hadtest állott, a megrohanásra igen alkalmas volt. Gróf Königs-egg tábornagy nem hagyta kiaknázatlanul az ellenség ezen gyöngéjét, mert másnap, junius 5-én, átlépte a Pó folyót egy 300 gyalogosból és 900 nehéz lovasból alkotott különítménnyel, a melynek elővédjét Nádasdy alkotta 300 Desewffy (ma 8-ik) huszárezredbeli huszárral. Elsőknek Nádasdy huszárjai mentek át a *reverei hidon* azon parancscsal, hogy a *Quingen-*

¹ *Wrede* i. h.

² *Dr. Hirtenfeld J. Der Militär-Maria-Therезien-Orden und seine Mitglieder*, 1857. 38. l.

³ *Hadilevéltár*. 1734. *Feldacten*. Polnischer Successionskrieg in Italien. 56. a. i.

⁴ U. o. *Feldacten* 1735. Italien. 2—3, 11—1, 13—7 és 8, 13—42, (2, 106, 200).

⁵ *Feldzüge des Prinzen Eugen* XX. 190. l.

tole-nál álló és 250—300 főre becsült spanyol lovasságot támadják meg; követte őket a nehéz lovasság, a gyalogság pedig a *Revere* előtti házcsoportot szállta meg. Nádasdy fényesen oldotta meg feladatát. Huszárjainak bátor rohamával már első perczen szétugrasztotta a spanyol lovasságot és ezen felől 1 alezredest, 3 századost, 1 hadnagyot, 1 zászlóst, valamint 800 lovaszt fogott el; ezenfelül hatalmukba került még: 90 ló és 2 ezüst katonai trombita. Az egész vállalatban Nádasdy csapatának 19 főnyi vesztesége volt halottakban és sebesültekben.¹

Érdemei és sikerei nem maradtak ismeretlenül feljebbvalói előtt sem. Khevenhüller lovassági tábornok már 1736 január hó 10-én, *Cento*-ból kelt levelében, Nádasdy alezredessé való előléptetését ajánlja Savoyai Eugen hercegnek;² az ezred tulajdonosa, Dessewffy Imre tábornok pedig április hóban pártolólág terjeszti fel a haditanácshoz³ Farkas alezredes azon kérelmét, hogy rangját «*gegen einige Convenienz*» Nádasdy őrnagynak átadhassa. E kérelmet a haditanács április hó 28-án kelt rendeletével engedélyezte.

Az alig 28 esztendő s Nádasdy alezredesi rendfokozatában igen felelős szolgálati állásba is jutott: az ezredparancsnok felelőséggel teljes állása nehezedett reá,⁴ sőt még elődjének, volt ezredparancsnokának, némely kellemetlen ügyében is neki kellett jelentéseket tennie.⁵

1736 augusztus hó 26-án Nádasdy 15-öd magával ezredessé lesz, a mennyiben a király kinevezi «*zu unseren kayserlichen*

¹ U. o. XX., 199. és köv. l.

² *Hadilevéltár. Feldacten 1734. Successions Krieg in Italien. Correspondence des Prinzen Eugen von Savoyen.* 13—2. V.

³ *Hadilevéltár. H. K. A. 1736. Prot. Exped.* 657, l. 440. f. szám, április.

⁴ *Hadilevéltár. H. K. A. 1736. julius hava óta ő terjeszti fel a hivatalos jelentéseket mint ezredparancsnok. Prot. Expedit.* 1511. l. 595. szám.

⁵ U. o. 1096. l. junius havi 560. számban Khevenhüller jelentése «in punkto deren von dem titulo Deswffy bei dessen unterhabten Rgt. bestehende Ersezung deren Qffziers Chargen ohne Beachtung des Senyy und das einem avancierenden Wachtmeister 6 Duggaten zu erlegen aufgetragen werden solle, nebst Beylegung, wass gesagtem Regiments Obrisztleutenant Nadasti (!) an im diesfahles berichtet habe.»

Obristen zu Pferd»¹ és az ugyanazon év október hó 4-én kiállított patenssel a Desewffy ezred parancsnokává.²

Az 1741 őszeig terjedő időt Nádasdy Olaszországban ezredénél tölti. Némely életrajzának azon állítása — amint azt R. Horváth Jenő idézett munkája bőségesen bizonyítja, — hogy az 1737—1739-iki török háborúban is részt vett volna, határozottan téves. Valószínű, hogy a mi Nádasdynt a török háborúban szereplő más Nádasdy századossal³ tévesztik össze. Azonkívül alapul szolgálhatott e tévedésre, hogy ugyancsak a török háborúban vett részt az Alt-Desewffy huszárezred is (a mai 9.), a melynek 1741-ben éppen Nádasdy lesz a tulajdonosa.⁴ Nádasdy egészen addig, amíg tábornokká lett és e minőségében az északnyugati hadszíntérre rendeltetett, mindvégig a Jung-Desewffy ezred parancsnoka volt Olaszországban. Következtethető ez nemcsak nagyszámú hivatalos jelentésből és a hadilevéltár adataiból, hanem levelezéséből is.⁵

1738 őszeig Nádasdy ezredével *Vogherában* van; októberben már *St.-Angeloban* kelt egy érdekes jelentése,⁶ a mely megvilágítja ezredparancsnoki tevékenységét és azt bizonyítja, hogy a fiatal ezredes ezredparancsnok keményen tartotta a gyeploket, érvényt szerzett akaratának és felfogásának. Huszárjainak ugyanis nem volt sem csizmája, sem nadrágja; elrendeli tehát, hogy az eladott zab árán vegyék meg azokat. A legénység az ú. n. *kleine Montur*-t (manapság kb. megfelel az *aprólékos kéziszernek* és fehérneműnek) nem igen tartotta rendben; Nádasdy tehát megvásároltatta ezt és a legénység 10

¹ U. o. Prot. Expedit. 1736. 1613. l. 859. szám. 1777. l. 225. és Prot. Reg. 1736. augusztus hó 26-áról kelt 651. sz. bejegyzés.

² Bestellungen 1736. 6710. sz.

³ *Hadilevéltár*. 1737. Feldacten. Türkenkriege. 10—5, (a3), 1. (161-e) I—2, I—3.

⁴ Téved *Wrede* is a midőn azt írja, hogy Nádasdy a 9. huszárezred parancsnoka volt 1739—1741-ig. I. m. III. kötet, 280. l.

⁵ A mindenesetre nagyérdekű levelezést a családi levéltár már említett megközelíthetlensége miatt teljesen nem használhattam fel és így e tekintetben csak R. Horváth Jenő adataira (Századok) támaszkodhattam. A továbbiakban csak *Rónai* «Nádasdy levelei» cím alatt utalok majd rájuk.

⁶ Csupán kivonat! *Hadilevéltár*. H. K. A. 1738. Prot. Expedit 3125. l.

naponkint kifizetett zsoldjából vonatta le. Úgy látszik ez időben szentelték fel az ezred zászlóját és — akárcsak ma is — a tisztikar fizette meg az ünnepély költségének nagyobbik felét. Liphay ezredebeli hadnagy azonban tiltakozott az ellen, hogy illetékéből bármit is levonjanak! Nádasdy azonban kijelentette neki, hogy az ő ezredében előléptetésre ne számíton! Az érdekelték úgy látszik, valemely hadiszemle (mustra) alkalmával panaszt tehetek, mert a haditanács elrendelte,¹ hogy a legénység zsoldjából való levonások beszüntetendők és *«den kais. Dienstpferden an der hart und weich Fourage etwas zurückzubehalten, sondern jenen sowohl als diesen das ihrige richtig dargereicht werde.»* Liphay hadnagy terhére is megtiltott mindenféle levonást.

Nádasdy azonban nem hagyta annyiban a dolgot a legénység rendetlen kis mondurját illetőleg. *St. Angelo*-ból 1739 április 10-ikéről kelt Nádasdynak ama újabb felterjesztése, a melyben a pótlások végett a levonások szükségességét bizonyítja.² A haditanács a hadbiztosságnak (Kriegskommissariat) adta le az ügyet azzal, hogy az eddigi levonásokat fizessék vissza.³

De egyébként is nehézségei voltak Nádasdynak. Úgy látszik, hogy a mikor az ezred tulajdonosa: Desewffy Imre meghalt (1739 elején), nyilvánossá váltak mulasztásai és Nádasdy kénytelen volt a haditanácshoz fordulni utasításért. Így a *St. Angelo*-ban 1739 május 24-én kelt felterjesztésében⁴ ezt jelenti az ezred tartozásairól: *«was massen der verstorbene General titl. Desewffy ohne eich zu reflectieren, auf den bereits vorhandenen Monath zu 11255 Fl. C. an Czizmen, Pferd, Gewöhr, Zelter und Feldkoppeln, wiederumb eine völlige Leibbemundierung angeschafft, sich darüber forth in Hungarn begeben und ihme die ohnausgewisene Cassa zur Auszahlung überlassen habe, da so hernach sothane Auszahlung denen Lieferanten gethan, so sich aber sodann bey der ausgefertigte Schlussrechnung ein*

¹ *Hadilevéltár. H. K. A. 1738. Prot. Reg. 2200. l. 350. szám bejegyzés decz. 14-éről.*

² U. o. 1739. Prot. Exp. 1498. l.

³ U. o. 1739. Prot. Reg. 648. l. 769. szám.

⁴ U. o. 1739. Prot. Exp. 2034. l.

ziemlicher Theil der vorhandenen Cassa aus denen Offiziersgeldern gezeigt, so habe er umb contentierung deren selben ex propriis 4000 Fl. vorgestreckt.»

Az ezred közigazgatásában mutatkozó bajokhoz azonban nemsokára mások is csatlakoztak. Az 1739 május hó 19-én kelt rendelet¹ tudomásul adta Nádasdynak, hogy a Jung-Desewffy huszárezred tulajdonosává *Bodorfalvi Baranyai János báró* vezérőrnagyot nevezték ki, a kivel szemben a patens mindekit a föltétlen engedelmességre kötelezett!²

Alig telt el azonban egy esztendő, máris igen éles ellentét volt az ezredes és az ezredtulajdonos között!

Kitünik ez abból is, hogy a mikor Nádasdy 1740 október havában szabadságot kért s e kérelmét sem Baranyai, sem Traun (az olaszországi hadak fővezére) nem pártolta, Nádasdy mégis megkapta azt, jöllehet Traun csak az esetben vélte megadandónak, ha Nádasdy leköszön rangjáról.³ A szabadság okát nem állapíthattam meg és valószínű, hogy nagy szerepet játszott az engedélyezésben Nádasdynak bátyja Lipót Flórián, a ki ez időben királyi kincstárnok volt.

A szabadság rövid lehetett, mert 1740 január elején már ezrede ügyeit vezeti.⁴ Az ellentét azonban közte és az ezredtulajdonos között még jobban kiélesedhetett, mert január 31-én Lipót bátyjához intézett levelében⁵ panaszkodik Baranyaira és arra kéri, hogy Baranyaitól való szabadulása végett pártfogolja kinevezését tábornokká.

¹ U. o. Prot. Reg. 1082. l. 477. számú bejegyzés.

² . . . für unseren nunmehrigen wirklichen Obristen nicht allein zu erkennen und gebührend zu respectieren, sondern auch die übrigen Regiments Offiziers und gemeine zu pflichtmässigen respectt, parition und gehorsambt an zu weisen und deme also den schuldigsten Vollzug zu leisten.»

³ U. o. 1740. Prot. Exp. : okt. havi 473. sz. (2962. l.), a szept. 28-iki 721. sz., az okt. 22-iki (3320. l.) és a 3528. l. az 52. sz. bejegyzés.

Traun valószínűleg a III. Károly halálával várható változások miatt akarta visszatartani Nádasdyt ezredénél.

⁴ U. o. Prot. Exp. 1771. 87. l.-on már január elejéről oly létszámjelentést találunk, a melyet Nádasdy írt alá.

⁵ *Rónai Levelek*, 421. l.

Az újabbi összeütközésnek úgy látszik az volt az oka, hogy Baranyai az ezredben megüresedett alezredesi helyre *Leposa* őrnagyot óhajtotta kineveztetni, jóllehet ez időben már kevésbé volt joga ehhez az ezredtulajdonosnak. Nádasdy ugyan meghajlott Baranyai kívánsága előtt, de *Leposa* bevonulását a haditanácsnak is bejelentette és további parancsokat kért.¹ Mintha valamely elvi kérdések merültek volna fel ez ügyben, mert Traun még 1740 őszén ekként ír a haditanácshoz: «wie es sich respecto der von mehr erwehten titl. Baranyay in Commandosachen vu exercieren suchende Activität zu anhalten habe».²

Végre a hadi események segítették meg Nádasdyt akkor, a mikor Frigyes porosz király betörvén Sziléziába, nemcsak hogy visszaszorította a császári seregeket, hanem a várakat is körülzárta. A Neipperg vezérlete alatt szervezett 16,000 főnyi birodalmi hadseregbe könnyű lovasságot is osztottak be, a melynek parancsnokául, többek között, Baranyait is kirendelték.³ Nádasdy tehát megszabadult Baranyaitól!

Nádasdy azonban nem jól érezte magát ezredénél, mert levelei továbbra is telvék panaszokkal. Márczius 6-án kelt levelében azt mondja, hogy pénze alig van⁴; július hó 7-én arról ír, hogy Rómában járt és a pápa, XIV. Benedek, bűnbocsánatával tért onnan vissza 12 napi ottlét után és hogy egy szép olvasót kapott ajándékba az egyház földi urától⁵; a július 14. és 22-én kelt leveleiben elkeseredéssel ír és újra kéri bátyját, hogy kinevezése érdekében hasson közre.⁶

Lipót valószínűleg mindent elkövetett öcsce kinevezése érdekében, de hogy ez mégis hamar bekövetkezett, azt Nádasdy a maga érdemeinek és a már fentebb mondott hadi eseményeknek köszönhette. *Pállffy János* tábornagnak és a magyarországi

¹ *Hadülevéltár.* H. K. A. 1741. Prot. Exp, 156. január havi bejegyzés, 626. szám.

² U. o. 1740. Prot. Exp. 3010. I. október havi 709. sz.

³ U. o. H. K. A. 1741. Prot. 216. február hó 3-iki 57. szám.: «Der Baranyay die chargen maszige Dienste bei dem in Schlesien formierenden Corpo bey denen Hussaren dermalen zu leisten habe.»

⁴ ⁵ ⁶ *Rónai Levelek*, 421. l.

hadak főparancsnokának a haditanácsolhoz intézett felterjesztéséből kitűnik ugyanis,¹ hogy a sziléziai hadsereg főparancsnoka *Neipperg magyar tábornokokat* kér tőle a hadseregében levő magyar csapatok vezetéséhez.² *Pálffy Ghillányi* tábornokon kívül *Pestvármegye* ezredest is alkalmasnak tartja tábornoki állásra, a mihez azonban még hozzáfűzi, hogy: *welche Promotion auch allenfalls den Grafen Nádasdy zu gönnen wäre und ihm die Generalwachtmeister titel* adományozható volna.³ E vélemény alapján a királynő Nádasdyt 1741 aug. hó 31-én Pozsonyban kelt pátensével⁴ tábornokká nevezte ki, december hó 4-én pedig a megüresedett Csáky huszárezred (ma cs. és kir. 9.) tulajdonosi méltóságával tüntette ki.⁵

Ezzel véget ért Nádasdy olaszországi tartózkodása; már kora ősszel a sziléziai hadseregnél találjuk, oly batáskörben és szolgálati állásban, mely egyéniségének dicsőséges érvényesülését lehetővé tette.

II.

Az osztrák örökösödési háborúban.

Nádasdy útja Olaszországból Pozsonyon át vezetett az északnyugati hadszíntérre. Fölkereste a Pozsonyban időző udvart, a honnan a toskánai nagyhercegnek, Lothringeni Ferencznek levelel indult el a sziléziai hadseregnek Znaimban időző főparancsnokához *Neipperg* tábornagyhoz.⁶

¹ *Hadilevéltár. H. K. A. 1741. Prot. Exp. 1860. old. juliusi 763. sz. bejegyzés.*

² «... auch wegen der dahingeschickten, nicht allzu sehr «disciplinierten Huszaren Regimenten». A korábban kirendelt magyar tábornokok közül: *Festetics* és *Baranyai* betegségük miatt gátolva voltak. *Károlyi gróf*, a kivonult magyarországi csapatok főparancsnoka meg itthon betegedett meg, *Halász Péter* ezredes, az egyik felkelő huszárezred parancsnoka pedig *Teschénben*, június 7-én halt meg. *Hadilevéltár* Österreichischer Erbfolge-Krieg. 1740—1748. II. 376. l.

³ *Hadilevéltár H. K. A. 1741. Prot. Exp. 1861. old. jun. hó 768. sz.*

⁴ *Hadilevéltár Bestellungen 7266. sz.*

⁵ *Hadilevéltár Bestellungen, 7266.*

⁶ *Cs. és k. hadilevéltár. Kriege unter der Regierung der Kaiserin-Königin Maria Theresia. Wien, 1901. III. 153. Később csupán így idézzük: Hadilevéltár Kriege stb.*

Mária Terézia uralmát és örökét ekkor igen sok veszély fenyegette: Középeurópa majdnem minden nyugati állama ellene támadt politikailag és katonailag; a szász haderő egy része Pilsen felől, a bajor-francia szövetséges seregek pedig Linz felől nyomultak elő; Frigyes, a klein-schellendorfi egyezmény ellenére is mozgolódni kezdett. Igazat kell adnunk a magyar népléleknek, amely dalban így emlékszik meg az egész országot mozgató nemesi felkelésről:

Megbolondult a világ,
Fegyverben az ország.
Elmult a szép békesség,
Támadt sok ellenség.
Összevesztek királyok,
Nagy hatalmas országok,
Uri méltóságok.

Nemes magyar nemzetünk
Bánatát újítja,
Mert királyné asszonyunk
Fegyverbe szólítja.
Készül minden vármegye,
Az országnak eleje,
Mert kénytelen vele.¹

Nádasdy Neipperg hadseregét már előnyomulóban és nem valami fényes állapotban találta, mert a november hó 1-én Brünnből bátyjához intézett levelében ezt írja róla:² *rossz a csapatok állapota, csekély a létszámuk.* Ha ez a tudat bántotta is, de tetterejét és vállalkozó szellemét nem érintette, a mit az bizonyít a legjobban, hogy a következő napokban Neuhausot bravurosan elfoglalta. A sziléziai hadsereg parancsnokságát időközben ugyanis maga a toskánai nagyherceg, Lothringeni Ferencz vette át és Nádasdynak legott megparancsolta, hogy a hadsereg előnyomulását biztosító Neuhaust ejtse hatalmába.³ Nádasdy négy huszár-

¹ M. Tud. Akadémia Kézirattára. Pálóczi Horváth Ádám. (Hungarica.) Közli: dr. Fabó Bertalan. A magyar népdal zenei fejlődése. M. Tud. Akad. 1908. 174. és 151. l. Ugyanott (275. l.) tótul is meg van.

² R. Horvát J. Levelek. 421. l.

³ Cs. és k. hadilevéltár Kriege stb. III. 171. l.

ezreddel¹ és egy horvát határőrkülönítménynyel előretörvén, november 14-én Neuhaus alatt termett és miután a Bonnard alezredes vezette francia-bajor védősereg lovasságát szétügrasztotta, a gyalogságot pedig a horvátokkal a várkastélyba szorította, a Károlyi-huszárezred élén megrohanta a kastélyt és elfogta az ellenségnek 25 tisztjét és 420 gyalogosát. Az ütközet után — a melyben csupán 100 embere esett el — Nádasdy a kastélyban maradt és innen küldte szét az ellenséges csapatok megfigyelésére hivatott osztályait.²

Az ellenség előtt sem feledkezik meg bátyjáról, mert levelet ír neki, a melyben megírja neuhausi sikerét;³ majd november 21-én azt írja, hogy a bajor és francia seregek egyesülését is megakadályozhatták volna, ha Festetich idejében beérkezik.⁴ Már három nap multán azonban arról panaszkodik, hogy 6000 frtot érő málhája elégett, hogy serege rosszul élelmezett és nagyon fegyelmetlen. Baranyai ezredesnek például a feje felől szedték el a muskétások a tetőt tüzelőfának, a mit az őrség nem akadályozhatott meg. Megemlíti még, hogy a nagyherczeg (Ferencz) nagyon erélytelen, Neipperget pedig pártja igen befolyásolja.⁵

Bátyja, Lipót — ki ekkor már a tartományi biztosság elnöke volt⁶ — úgy látszik szóvá tette öcsese kárát, mert a következő év november 28-án kelt levelében megköszöni neki azt, hogy a királynő 300 aranyat adott neki. Megírja még, hogy 1000 aranyat kapott Lothringeni Ferencztől és hogy Belle-Isle 25-én Prágát elfoglalta. Ismét panaszkodik levelében, hogy rossz a csapatok fegyelme és hogy rossz azoknak élelmezése is. Ez okokra vezethető vissza, hogy a hadosztályából 14 nap alatt 800 gyalogos szökött meg.⁷

¹ Ghillányi, Károlyi, Splényi és Dessewffy.

² Cs. és k. hadilevéltár Kriege. stb. V. 20. l. — Mühlwart-Gärtner Beiträge zur Geschichte der österr. Kavallerie stb. Wien, 1882. Generalstab. 136. l.

³ R. Horváth Jenő Levelek. 421. l.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ Nagy Iván idézett helyen.

⁷ R. Horváth Jenő Levelek, 421. l.

Most az előrehaladott évszak miatt a hadviselés megszakadt. Deczember 2-án az osztrákok Csehország keleti és déli részeiben téli szállásokba vonultak. Nádasdy most is beszámolt bátyjának s azt írja, hogy a nagyon is szétszórt elhelyezés az az egyenkénti megveretés veszélyét rejti magában.¹

1741 deczember 4-én a királynő Pozsonyban kelt páten-sével² Nádasdynak adományozta a megüresedett Csáky (ma 9.) huszárezred tulajdonosi méltóságát.³ Nádasdy e kitüntetéséről deczember hó 8-án kelt levelében számol be bátyjának, de azt is hozzáteszi, hogy az ezrede semmit sem ér, kezdve az ezredesen le végig az utolsó hadnagyig; a hadbíró való-ságos idióta.⁴

Prága elestével a nagyherczeg hadseregét téli táborokba vezette vissza Budweis felé (a Moldova kétoldalán, Deutschbród—Tabor—Bechin—Moldauthain—Pisek—Sztrakonitz vonalá-tól délre; a főhadiszállás Neuhausban volt). Az elhelyezés olyan volt, hogy a Wotava, Moldova, Szazava folyók mentén őrállá-sokra rendelt huszárok a Prága körüli bajor-francia főerőt a a Felső-Ausztriában álló Ségúrtól elválasztották és a Duna völ-gyére támaszkodó Khevenhüllert is biztosították.⁵

Nádasdy az alája rendelt huszársággal a francia csapatok-kal áll ott szemben és nem igen barátkozott meg a helyzettel, mert panaszkodik annak szerfeletti kiterjedése miatt s azt mondja, hogy ha az ellenség megtámadná, nem tudná, hogy mit csinál-

¹ U. o.

² Cs. és k. hadilevéltár Bestellungen, 1741. 7344. sz.

³ A megokolás a többek között ezeket mondja: . . . Uns und unseren Durchlauchtigsten Erzhaus von langen Jahren her geleisteten getreu- und nützlichen Diensten, in denen sich ereigneten Kriegsvorfallenheiten be-zeigten Schuldig- und Tapferkeit, Vernunft und Geschiklichkeit dann in militaribus erlangte besondere erfahrnisz und andere bezeigenden Imlichen aigenschaften . . .

⁴ R. Horváth Jenő Levelek, 422. l. Nádasdy ezen ítélete elhamarko-dott, legalább ezredesét Lomniczai Skerlecz Gábort illetőleg. Ezrede sehol-sem vallott kudarcot, sőt maga az ezredes hősi halált halt 1745 június 6-án Reichennersdorfnál.

⁵ Cs. és k. hadilevéltár Kriege b. V. 57. l.

jon, mert a hadtest parancsnoka (Browne altábornagy) tíz, az ellenség pedig csak három mérföldre van tőle.¹

A hadjárat a következő év (1742) elején február havában újra megindult. II. Frigyes február 12-én egyesült Trebitschben a szászokkal és a franczia hadtesttel. Hogy a támadás nem sikerült, az csak annak tudható be, hogy a szövetségesek fel fogása eltért egymástól a hadművelati cél tekintetében. A szászok és francziák ugyanis csupán Csehországot akarták biztosítani, míg Frigyes Bécs ellen is akarta vezetni hadait. Az egyenetlenkedés eredménye az lett, hogy a szászok Iglanál megállottak, a francziák Csehországba vonultak, Frigyes pedig egyedül maradván, felhagyott támadó szándékával és seregével Znaimba vonult, ahová február 19-én ért be. Lothringeni Károlyt szintén támadó szándék hatotta át, mert ellenfelei mozdulatainak határozatlansága és szándékaiknak eltérő volta nem volt ismeretlen előtte. A porosz és a szász erők elleni támadása április hó 1-én indult meg Znaim felé.

Időközben a szász hadsereg körülfárta ugyan Brünnt, de a császári sereg előnyomulásának hírére április 5-én felhagyta az ostromot és Csehországba vonult vissza. Frigyeset a körülmények szintén a visszavonulásra kényszerítették, a mi után serege egy részét Schleswig védelmére rendelte, a másikkal ellenben Csehországba tört és április 9-én Märisch-Trübauon át Chrudimra, majd Csaszlaura vonult.

A visszavonuló porosz hadsereget nyomon követték: a St. Ignon altábornagy parancsnoksága alá helyezett osztrák könnyű csapatok, nevezetesen az eddig Zserotitzon, Selletitzen és Wainitzon elhelyezett és április 9-én 300 varasdi határőrrel megerősített Nádasdy lovaskülönítmény és Baranyai altábornagy csapatai.² A míg Baranyai Pohrlitzra nyomult, addig Nádasdy Selchov tábornoknak négy zászlóalját Gross-Selovitzon át követte³ azon szándékkal, hogy ha lehet elfogja. Selchov április 9-én ért Austerlitz alá és szorultsága tudatában a Wischaunál álló

¹ *R. Horváth Jenő*, Levelek. 422. l.

² *Hadilevéltár* Kriege stb. III., 466. és 472. l.

³ U. o. III. 474. l.

Münchov tábornoktól kért támogatást, a ki három zászlóalj gyalogsággal és egy dragonyosezreddel maga sietett a szorongatott sereg segítségére. Nádasdy terve azonban nem sikerült, bár kérésére segítségére sietett: 600 huszárjával Baranyai, Braunau felől pedig 1000 gyalogossal Roth tábornok. Nádasdy 1000 emberből álló huszárcsapata hiába rohanta meg merészen Selchovot, ennek egyesülését Münchovval már nem akadályozhatta meg, sőt a most már nagyobb erejű (7 zászlóalj gyalogság és 10 lovasszázad) ellenséges sereget sem háborgatták a Wischau felé való visszavonulásában, hanem Raussnitznál megállapodtak.¹

Másnap, április hó 10-én, a poroszok elhagyták Wischaut, a melyet Baranyai szállott meg, míg Nádasdy Kremsier felé nyomult elő, a hol a hírek szerint mindössze egy ellenséges gyalogzászlóalj őrizte az élelmikészleteket.² Az ellenséges zászlóalj parancsnoka Fouqué, a ki értesült az őt fenyegető veszedelemről, jelentést küldött Kremsierbe előljáró parancsnokságának. A jelentést vivő katonákat azonban Nádasdy huszárjai mind elfogták, úgy hogy április 13-án Fouqué a visszavonulásra határozta el magát.³ A meglehetősen körültekintéssel és még aznap Preraura megkezdett visszavonulás azonban nem ment végbe harc nélkül. Fouqué ugyanis óvatosságból és visszavonulásának biztosítása végett a March folyón átvezető hidakat leromboltatta ugyan, de Nádasdy huszárjai elérték és átúsztatván a megdagadt folyón, a felkelő parasztsággal egyetemben minduntalan megtámadták a poroszokat. Fouqué csak későn este érte el Preraut és április 14-én kora reggel folytatta menetét Olmützre. Nádasdy azonban megelőzte őt és a fegyverre kelt lakossággal együtt⁴ Kotornál

¹ U. o. III. 2. 477. 1.

² U. o. III. 478. 1.

³ U. o. III. 479. 1.

⁴ A lakosság a mindenütt dúló és fosztogató poroszokat szívből gyűlölte. Egy bizalmas jelentésben ezt olvastam: Ich kann nicht beschreiben, wie die herumliegenden Städte, Herrschaften, wie auch sämtliche Bauern lamentieren und den Preussen verfluchen, ja sie bitten nur, dass unser Herr Gott ihnen 100 königliche Husaren zu Hilfe schicken möchte, dann wolten sie Alle mithelfen, um den Preussen aus dem Lande zu treiben und zu tödten. *Hadülevéltár. F. A. Böhmen, 1742. 4—52.*

útját állotta ugyan, de eredményt elérni nem tudott a tüzéséggel is ellátott ellenséggel szemben. Így hát csupán arra szorítkozott, hogy a poroszokat Gross-Wisternitzig üldözze (1 mértföldnyire Olmütztől). Nádasdy méltányolta ugyan a poroszok bátor magatartását, de viszont azt is megfogadta, hogy ilyenemű vállalatba nem fog többé tüzéség és gyalogság nélkül.¹

A Kotornál elért félsiker bosszanthatta ugyan Nádasdyt, de kötelessége teljesítésében nem akadályozhatta meg. A míg a Lothringeni Károly vezette hadsereg lassú előnyomulásában 10-én Znaimra ért, addig ő *Lultsch*-, *Rosternitz*-, *Kutscheran*-, *Butschowitzon* át április hó 17-én Otteslovitz, Koberzsitz, Prodlitz és Egwanowitzra ment 3 huszárezreddel (Nádasdy, Pestvármegyei és Dessewffy) és a varasdi határőrökkel, 18-án pedig az Eszterházy huszárokkal is megerősödött hadtesttel *Trebcsin*—*Olschan*—*Bejstroschitz*—*Kozuchan*—*Duban*—*Wrbatek* vonalába nyomult előre.²

Nádasdy előretörése, valamint Lothringeni Károly előrenyomulása az Olmützből álló *Dietrich* anhalt-dessau-i herceget azon veszélybe sodorták, hogy teljesen elvágják Frigyestől. Hogy ezt kikerülje, 10,000 főnyi hadtestével kivonult Olmützből³ és Bernen és Troppaun keresztül Jägerndorfba vonult, a hová április hó 28-án ért be.⁴ Elvonulása közben azonban kárt tettek benne könnyű csapataink!

Olmütz felszabadulása után a bécsi udvarnak kívánságára Károly most már Csehország visszafoglalására gondolt. A hadműveletek előtt azonban az ellenséges erők elhelyezését és erejét kellett megállapítani. E végből Nádasdyt április 30-án a Nádasdy- és Dessewffy-huszárezredekkel alakított különítményekkel előre parancsolták, a melyek Csernahorán és Bömischtrübauon át Csehországba nyomultak.⁵ Május hó 1-én Nádasdy előcsapatai már Zwittau-Policska vonalába értek (70 kilométer), ő maga pedig másnap (május 2-án) Zwittaut ejtette könnyű szerrel hatal-

¹ U. o. III. 479. és köv. l.

² U. o. III. 597. és köv. l.

³ U. o. III. 512. l.

⁴ U. o. III. 518. l.

⁵ U. o. III. 532. l.

mába, minthogy ennek két zászlóaljnyi ellenséges védőserege puskalövés nélkül kivonult a városból. Minthogy Bömisch-Trübau és Leitomischel környékén igen jelentékeny ellenséges erőket állapított meg, előnyomulását félbeszakítani volt kénytelen s a míg főcsapatával Policskánál állott meg, járőrei az ellenséges erők felderítését folytatták. Május hó 4-én Winterfeld ezredes különítménye megtámadta Policskát, a mire Nádasdy, semmi értelme sem lévén szembeszállani a tüzérséggel is rendelkező porosz nagyobb erőkkel, Igrovitzra vonult vissza és itt egyesítette különítményét.¹ Erre a poroszok Zwittaut ismét megszállották.

A Bécsben időző Károlyt helyettesítő Königsegg Prága elfoglalását tekintette a legközelebbi hadműveleti céljának. Evégből seregével *Choteboron* és *Csaszlauon* át akart előnyomulni. Jobb oldalának biztosítását Nádasdyra bízta, kinek május 10-én Swratkára kellett előnyomulnia.² Nádasdy időközben járőrei és kémei révén arról értesült, hogy a poroszok Pardubitz felé elvonulni szándékoznak. Az ellenség e hadművetetét Nádasdy a főhadiszállásnak bejelentette, de azért feladatához híven, május 14-én továbbra is biztosította a most már megint Károly parancsnoksága alatt Choteborra ért főcsapatot. Május 15-én Secs alatt állott Nádasdy.³

Frigyes, a ki az osztrák csapatok előnyomulásáról és szándékáról értesült és miután Maria Terézia királynő visszautasította békeajánlatait (május 11), eltökélte magát, hogy szembe száll az osztrák sereggel, annál is inkább, mert egy győzelem közelebb hozhatta az annyira óhajtott békéhez. Biztatta őt még seregeinek jó állapota és az, hogy erősítései közeledőben voltak.⁴ Szándéka ezúttal az volt, hogy Kuttenberg-Csaszlau vonalában elébe áll Károly seregének. Május 15-én tehát erős elővéddel megindult chrudimi táborából és másnap *Kuttenberg* alá ért; főserege 15-én *Herzsmannestecre*, 16-án pedig *Podhorzsanra* vonult.⁵

¹ U. o. 534. és köv. l.

² U. o. III. 538. l.

³ U. o. III. 572. l.

⁴ U. o. III. 575. l.

⁵ U. o. 578. és köv. l.

Nádasdy a porosz sereg minden mozdulatáról igen pontos jelentéseket küldött Károlynak. E jelentések révén Nádasdy reámutatott arra, hogy Ronow felől (itt, vagyis a poroszok menetvonalától csupán 6 kilométernyire, állottak az osztrák csapatok élei) Zsleben át Zbyslaw irányába intézett támadás, az egymástól 15 kilométernyire álló porosz oszlopok egyikére végzetes lehet annál is inkább, mivel Károly, Nádasdy jelentései alapján tiszta képet alkothatott magának a porosz erők helyzetéről, míg Frigyes tökéletesen tájékozatlanul állott hadseregének egyharmadával Kuttensbergnél, a főerőkkel pedig a 15 kilométernyire hátrább fekvő Podhorsannál.¹

Lothringeni Károly azonban elszalasztotta e ritkán kínálkozó alkalmat és seregét a ronowi táborba vezette. Nádasdy serege 12 kilométernyire volt Ronowtól (Secs és Bojanov között), a hol a poroszoknak chrudimi főoszlopát tartotta szemmel; majd a mikor ez háborítatlanul elvonult, Ronowba ment, a hol az osztrák főoszlophoz csatlakozott későn délután.² Itt a herceg Nádasdyt új feladattal bizta meg: rögtön kövesse a poroszokat, tartóztassa fel őket (!) és okozzon kárt bennök.³ Nádasdy a parancs alapján és későn este a poroszok után vetette magát és körülbelül 20 kilométernyi út után, Kuttensberg alatt, porosz csapatokra bukkant. Minthogy a parancs átvételekor Károly a kellő felvilágosításokat nem adta meg a 16-iki fejleményekről, Nádasdy abban a hiszemben volt, hogy *az egész porosz hadsereget* látja maga előtt⁴ s így ebben az értelemben is teszi meg jelentését.

Károly másnap (május 17) elveszti a csaszlaui csatát; vereségét azonban nem annyira az ő tévedése, mint inkább a csapatok igen lassú és vontatott előnyomulása okozta, a minek következtében a megrohanásként tervezett támadás nem sikerült és

¹ U. o. III. 573—584. 1. és *Hadilevéltár* (Mühlwerth-Gärtner) Beiträge zur Geschichte der österr. Cavall. Wien, 1882, 137. l.

² *Hadilevéltár* Kriege stb. III. 602. l.

³ Nádasdy jelentése szerint így szólt a herceg utasítása. *Hadilevéltár* Kriege stb. III. 602. és köv. l.

⁴ *Hadilevéltár* Kriege stb. III. 604. l.

a dessau herceg idejekorán csatához fejlődhetett.¹ Nádasdynak kevés szerepe volt a csatában. A csatazaj hallatára Kuttenberg alól sietett a csata terére és a többi könnyű csapatokkal együtt a cirkvici és wrabeovi tavak között tört a poroszok hátába. A porosz lovasság e napon sem ért el sikert az osztrák lovassággal szemben, a minek következtében a visszavonuló osztrák csapatok teljes rendben és háborítatlanul értek Ronówon keresztül Willmovra, a hol végre megpihenhettek, miután 12 kilométeres éjjeli menet, négy órai harcz és újabbi 20 kilométernyi menetet tettek.²

A csaszlaui csatavesztés Károly öntudatát és támadó szándékát nem befolyásolhatta és mégis a május 21-én tartott haditanács ellene volt minden további támadó mozdulatnak és akként döntött, hogy a Lobkovitzzal (a Moldau felső folyása mellől Neuhausra rendelt hadtestével) való egyesülés végett az osztrák hadsereg vonuljon vissza Deutsch-Brodra.³ Nádasdy azonban a visszavonulásban egyelőre nem vett részt. A főparancsnoknak tudomására jutott ugyanis, hogy a poroszok Pardubitzon nagy élelmi készletet gyűjtöttek össze. Minthogy ennek megsemmisítése igen hátrányos lehetett volna a poroszok előnyomulására, ismét Nádasdyt bízták meg e kényes feladattal. Nádasdy 700 huszárral és 300 varasdi határőrrel május hó 24-én támadta meg a várost,⁴ de rajtaütése balul végződött, mert a varasdi határőröket az őrsereg visszaverte, bár azok a sánczok egyikét elfoglalták és tüzet is vetettek a városba.⁵ A porosz parancsnok azonban ennek ellenére sem érezte magát biztonságban a városban és Frigyesnek bejelentette az esetet. A király erre Lehwald altábornagy parancsnoksága alatt 4 zászlóalj gyalogságot és 1 ezred lovasságot küldött a szorongatott helyőrség támogatására. Nádasdy e nagyobb erővel szemben kénytelen volt feladni szándékát és május 26-án a Petrekau⁶ alatt álló derékhadhoz vonult be. Innen Pilgramon és Csernovitzten át

¹ U. o. 611. és 612. l.

² U. o. 644. l.

³ U. o. 703. l.

⁴ U. o. 703. l.

⁵ U. o. 709. l.

⁶ U. o. 709. l.

Sobezslaura húzódott, a hová június hó 2-án érkezett be.¹ Frigyes a győzelem folytán bekövetkező békekötés reményében is a csata után minden üldözéstől tartózkodott.

Lothringeni Károly most már a Broglio tábornagy alatt a Moldaunál álló francziákat kívánta megtámadni, majd pedig a Pisekre való előnyomulásával a Budweisnál álló főerők hátsó vonalait óhajtotta veszélyeztetni. A sereg június hó 8-án indult meg Kestrzsán irányába és maga elé tolta Nádasdynak 600 huszárból álló földérintő különítményét. Nádasdy dél felé haladva Kestrzsán és Stekna között átkelt a Wotaván és megközelítette Piseket is annyira, hogy a prágai út mentén táborozó francia csapatokat is figyelemmel kísérhette. Broglio csak délután 2 óra körül tudta meg az osztrák sereg átkelését a Wotaván és így a Prága felé való összeköttetését csak gyors visszavonulással biztosíthatta. Nádasdy a visszavonulók utóvédét kisebb huszárcsapatokkal kísértette, maga pedig Pisek ellen fordult.² Megtudta ugyanis azt, hogy a különben meglehetősen erődített és tüzérséggel is felszerelt várban mindössze csak 500 főnyi helyőrség maradt vissza Aras alezredes parancsnoksága alatt. Merészen elhatározta tehát, hogy a Wotava felől járőreivel elzárja a várost és Arast megadásra szólítja fel. Aras azonban azt felelte, hogy *«az őrség egy huszárcsapat előtt nem teszi le a fegyvert»*. Erre Nádasdy leszállította huszárjait, a kik az északnyugati kaput hatalmukba kerítették. Ugyanekkor a déli kaput Baranyai altábornagnak varasdi határőrei (az altábornagy a Wotava jobbpartján nyomult elő a francia főoszlop üldözésére) foglalták el, a kiknek nyomában Nádasdy huszárjai is betörték a város ezen oldala felől. A mindenünnen megrohant francziák a város főterén verődtek össze, a hol azután kegyelmet kértek.³ A harcban Nádasdy csapatait veszteség nem érte.

¹ U. o. 717. l. (Négy nap alatt 70 kilométer!)

² U. o. V., 127. l.

³ Foglyul esett: Aras alezredes, több törzs- és főtiszt, valamint öt-száznál több gyalogos. *Hadilevéltár*. Kriege stb. V. 128. l. — *Hadt. Közl.* 1890. 423. l. — *Geschichte des k. u. k. Husaren Rgts. Graf Nádasdy No. 9.* Sopron. 1903. 56. l. — *Trauenfest* Geschichte des k. u. k. Hus. Rgts. Graf Hadik stb. No. 3. Wien. 1893. 69. l. — *Fr. Vanicsek* Specialgeschichte der Militärgrenze stb. Wien. 1875. Hof- u. Staatsdruck. II. 345. l.

A császári sereg június 9-én ért Pisek alá. Tekintettel a poroszok esetleges újabbi támadására és a Moldava vidékének kedvezőtlen hadműveleti területére, Károly Pilsenre nyomult, a mi által a Prágánál levő francia seregnek Bajorországgal való összeköttetéseit is veszélyeztette.¹

Pilsent is Nádasdy vette meg 16-án 1000 huszárral; az 500 lovasból és 300 gyalogosból álló helyőrség neki adta meg magát.

Másnap jutott Károly tudomására a június hó 11-én Breslauban kötött előleges béke, a mi által Prágának visszavételében most már csupán a szászokkal és francziákkal kellett hadakoznia. Minthogy a szászok ekkor Saaznál, vagyis a Prágára előnyomuló császári sereg oldalában állottak, az előnyomuló császári sereg biztosítása végett Károly június 18-án Nádasdyt Rakonitzra küldte 1000 nehéz lovassal és 500 huszárral. Másnap azonban, a mikor híre jött annak, hogy a szász uralkodó szintén elfogadta a breslauer előzetes békét, Károly Nádasdyt magához vonta és az egész főoszloppal 23-án Horzselitzre (2 mér-föld Prágától) ment.

Prága körülzárolásában Nádasdy nem szerepelt; a könnyű lovasság ugyan sűrűn csatározott a kirohanó védősereggel, de csak kisebb osztagaival. Nádasdy szereplése akkor kezdődött, a mikor a francia felmentő sereg közeledett Prága felé.

A breslauer békekötés folytán magára maradt francia udvar, elszigetelt prágai serege nehéz helyzetének tudatában, már július elején békeajánlatokat tett Mária Teréziának.² A tárgyalások azonban eredménytelenül végződtek és így XV. Lajos elhatározta, hogy a Westphaliában Maillebois herceg tábornagy alatt álló sereget küldi Prága alá a körülzárt Broglie felmentésére.³ Maillebois Düsseldorfon, Deitzon, Hanauon, Aschaffenburgon, Mergentheimon, Fürthön és Nürnbergben át szeptember 13-án Ambergbe ért, a bajor csapatok pedig Seckendorf tábornagy alatt Schwandorf alá szálltak.⁴

¹ *Hadilevéltár* Kriege stb. V., 137. l.

² U. o. 146. és köv. l.

³ U. o. IV. 495. és köv. l. és V. 184. és köv. l.

⁴ U. o. V. 180. l.

A francia felmentő sereg érkezése idejekorán jutván Ferencz nagyherczeg tudomására, első teendője az volt, hogy Nádasdyt augusztus hó végén részint huszárokból, részint nehéz lovasságból álló 1000 főnyi különítményével Nürnberg irányában a bajor-cseh határra küldötte.¹ Nádasdy kitünően értette a dolgát, mert már augusztus 29. és 30-án riasztó hírek érkeztek Mailleboishoz: Nürnbergnél 3000 főnyi osztrák könnyű csapat van!²

A prágai császári főhadiszálláson azonban nem volt meg az egyetértés a további hadműveleteket illetőleg. A szeptember 5-én tartott haditanács többsége az ostrom folytatását mondta ki azon az alapon, hogy a felmentő sereggel majd csak akkor szálljanak szembe, ha az Prágához közeledik; addig is elegendő, ha Nádasdy a határon túl, Felső-Pfalzban áll fel.³ A királynő azonban más nézetet volt, nevezetesen: a francia felmentő sereggel szemben csak a gyors ellentámadás vezethet sikerre. Ebbeli nézetét férjével is tudatta.⁴ A szeptember 9-én Motolban tartott haditanács engedett a királynő nézetének, a minek következtében a hadsereg szeptemb^{er} hó 14-én megkezdte előnyomulását a bajor határ felé; Prága körülrólására Festetich altábornagy maradt vissza 8900 emberrel,⁵ míg az Ober-Allaichnál álló Khevenhüller parancsot kapott, hogy csatlakozzék az osztrák fősereghez.⁶

Közben Nádasdy folytatta felderítését és szeptember 14-én Ober-Wiechthalból küldötte ki portyázó huszárjait.

A Prága felől jövő főhadsereg szeptember 27-én Godrischnál egyesült Khevenhüller seregével,⁷ Maillebois pedig ugyanakkor Neustadtot érte el.⁸ A két hadsereg tehát meglehetősen közel állott egymáshoz, a minek ellenére elhatározásra egyik

¹ U. o. V. 197. l.

² U. o. IV. 515. l. és V. 197. és köv. l.

³ U. o. IV. 532. l. és V. 198. l.

⁴ U. o. V. 118. l.

⁵ U. o. V. 200. l.

⁶ U. o. V. 198. l.

⁷ U. o. IV. 546. l. és V. 204. l.

⁸ U. o. IV. 584. l.

fél sem jutott. Végre bekövetkezett a harc az akkor, a mikor a francziák *Kaaden* felé megindultak és végét vetették a már majdnem két hét óta párhuzamos utakon való czéltalan meneteleknek.¹

A francziák, hogy biztosítsák az Eger folyón való átkelésüket, október 14-én egy különítményt küldöttek előre, a mely éppen akkor ért rendeltetési helyére, a midőn a Ghillányi és Nádasdy vezette osztrák könnyű lovasság a tulsó parton megjelent. A francia különítmény rögtön Kaadenre vonult vissza, egy körülbelül 150 főből álló része azonban a várostól nyugatra fekvő Kapuczinus-kolostorba vetette magát. Erre Nádasdy 200 huszárral rögtön átkelt a folyón, de az erősen épült kolostort csak akkor támadhatta meg, a mikor 500 varasdi határőr is csatlakozott hozzá. Minthogy felszólítására a francziák nem adták meg magukat, a varasdi határőrök megrohanták a kolostort és rövid harc után lekaszabolták a védők nagy részét; a menekülők közül a huszárok elfogtak egy századost és két hadnagyot.²

A lényegesnek alig mondható ütközet nagy befolyással volt Maillebois elhatározására: feladta nemcsak a Prágából kitört Broglióval való egyesülésnek, hanem még Prága felmentésének eszméjét is és Egerbe vonult vissza, a hová október 22-én ért be.³

Az év hátralevő részében Nádasdy sehol sem szerepelt.⁴

Az 1743. évi hadjáratot mindkét félnek úgy emberekben, mint hadianyagokban szenvedett nagy veszteségei késleltették.

Broglío Regensburg, Straubing és Deggendorf körül állott, szövetségesei, a Seckendorf vezette bajorok, Neu-Ötting és Braunau alatt táboroztak; az osztrák csapatok Felső-Ausztriában teleltek, Lobkovitz pedig Csehországban állott.

Nádasdy a felső-ausztriai hadseregnél, mint a Neuburg-Pockingi őrállások parancsnoka, Kleeberben időzött; csapatai-

¹ U. o. 580. és 585. l.

² U. o. IV. 518. l. és V. 213. l. — *Vanicsék* I. m. 347. l.

³ U. o. 214. és köv. l.

⁴ U. o. IV. 581. és köv. l. és V. XXVI. függeléke.

nak járőrei és különítményei az Inn és Rot folyó között portyáztak és nyugtalanították az ellenséget.

Március havában megelégnék a harc és a portyázás. A csetepatékon kívül nagyobb osztagok is összetűztek egymással, a melyekben megszökött magyarokból alakított francia könnyű csapatok is vettek részt. Március 22-én például mintegy 300 főnyi csapat támadta meg Nádasdynak Karpfhamnál álló előőrseit. A meglepően végrehajtott vállalat azonban nem sikerült és a különítményt megverték; azonfelül Nádasdy, a ki értesült a támadásról, készségét is őrsége segítségére küldötte. Az ellenséges csapatból 12 ember elesett, 6 pedig fogásba jutott.¹

Tekintettel a pragmatikai hadseregnek Németalföldön való előnyomulására, az osztrák haderő is támadást kezdett a végből, hogy nemcsak Bajorországot szállja meg, hanem hogy a francziákat a Rajnán túl is visszaszorítsa. A május elején Karpfhamnál összpontosított hadsereggel Károly először is a bajor Seckendorfot óhajtotta megtámadni. Május 3-án jött annak hire, hogy május 4-én Minuzzi altábornagy egy nagyobb bajor különítménnyel Braunaura készül. E hir alapján a herceg Nádasdyt kémszemlére küldötte ki 300 huszárral és 150 varasdi határőrrel. Nádasdy fölriasztotta ugyan Braunau előtt az Inn balpartján levő ellenséges erőket, de nem támadhatta meg őket, mert nagy erővel voltak (2 gyalog és 3 lovasezred); másnap azonban Nádasdy rajtaütött *La Croix* portyázó vezér naudecki őrségén, a melynek egy tisztjét és 30 emberét elfogta.²

Május 8-án Nádasdy újból rajtaüthetett huszáraival az ellenségen. Híre érkezett ugyanis annak, hogy Pfarkirchennél körülbelül 800 francia katona áll. Ez alapon a főparancsnokság május 7-én Nádasdyt 300 huszárral, Barenklau altábornagyot pedig 500 nehéz lovassal, 6 század gránátossal és 2 taraczkkal a helység ellen kiküldötte.³ A csapat május 8-án ért Pfarkirchen alá, a melyet körülfogott, megrohant és rövid tusa-

¹ U. o. IV. 715. és köv. l.

² U. o. IV. 755. l.

³ U. o.

kodás után *La Croix-t*, a parancsnokot, 17 tisztjével és 400 főnyi legénységével együtt elfogta.¹

A jelentéktelennek tetsző eseménynek nagy következményei voltak, a mennyiben a francziák Dingolfing mögé tervezett visszavonulásukat azonnal megkezdték, sőt Seckendorf Minuzzinak is azt a parancsot adta, hogy a francziák hátrálása esetén ő is *Markt* felé húzódjon vissza, *Braunaunál* azonban egy nagyobb különítményt állítson fel. A francziák azonban nem értesítették visszavonulásukról sem Minuzzit, sem pedig Seckendorft, a minek következtében május hó 8-án az előbbi *Simbachnál*, az utóbbi pedig *Landshutnál* maradt. Károly a szándékával nagyon is egyező helyzetet azonnal kibaszta és május 9-én, miután Pfarckirchen alól magához vonta Nádasdyt huszárszármáyjaival együtt, megtámadta az ellenséget. Nádasdy a csata napján délben ért Braunau alá és a kapott parancs értelmében átkelven a Simbach-patakon, várta azt a pillanatot, a mikor Andersdorf felől a bajorok hátába küldött oszlop támadásának megindulásával ő is rajtaüthet a bajorok balszárnyán. Mind a két támadó oszlop együttesen rohanta meg a bajorokat, a kiknek megvert lovassága a saját gyalogságot is rendetlenségbe hozta úgy, hogy az egész szárny rövid idő multán teljesen bomlottan Braunau felé menekült. Itt azonban, az egyetlen hidon, katasztrófa következett be az ellenségre nézve, a mennyiben igen sokan a folyóba vetették magukat és úszva igyekeztek a túlpartra. A legtöbben az Inn folyónak Altwasser nevű mellékágában lelték halálukat. Növelte a bajt Braunau parancsnokának, a hildburghauseni herczegnek azon rendelkezése, hogy a hid felé vezető kaput elzáratta, mert attól félt, hogy a menekülők nyomában jövő osztrák csapatok is bejutnak az erődbe.

A saimbachi győzelem nagy jelentőségű volt az osztrákokra nézve, mert fogságba esett: Minuzzi táborszernagy, 2 tábornok, 4 törzstiszt, 25 főtiszt és 639 főnyi legénység; továbbá zsákmányul esett 5 zászló és ugyanannyi ágyú; a csatában részt vett többi csapatnak legnagyobb része pedig Braunauba szorult.²

¹ U. o. IV. 755. l.

² U. o. 763. és köv. l. — *Vanicsek* i. m. 352. l.

Értékes példáját mutatja a csata annak, hogy miként kell két elkülönített lovascsapatnak egymást támogatnia és hogy miként kell ezeknek a gyalogság sikerét betetézniök; Nádasdy itt is a megfelelő pillanatban vágott közbe csapatával, a mi lovas vezéri tehetségének volt egyik bizonyítéka.¹ A győzelem Mária Teréziának Csehország királynéjává való koronázásának is fényt kölcsönzött, a mennyiben a koronázást követő napon, május 13-án Lucchesi, harsonások kíséretében, a hadsereg méltó hódolatának kifejezéséül a királynő lábai elé rakta le a Braunau-nál zsákmányolt ellenséges javakat.²

A győzelem után Károly a Dingolfing–Wörth–Landau–Plattling között és a Vils alsó folyása mentén álló Broglio ellen készült, de előbb a bajor Seckendorf tábornagy seregének helyzetét kívánta megismerni. Ennek megállapítását is Nádasdyra bízák. Nádasdy május hó 10-én a Nádasdy és Pestvármegyei huszárezredekkel Marktlra nyomult, a honnan május 11-én azt jelentette, hogy az Inn tulsó partján erős ellenséges csapatok vannak, Oettling felől pedig Mühlдорfra erősebb oszlopok tartanak; 14-én pedig már azt jelenti, hogy Seckendorf Wasserburgra vonult.

Május 15-én Nádasdy Winhöringre megy,³ 20-án pedig már Dorfen alól jelenti, hogy Seckendorf Freisingről Landshutra húzódott és hogy Münchenben csak 2 zászlóalj ellenséges gyalogság van. Erre Károly Nádasdyt Seckendorf szemmeltartására utasította, mert ez a beérkezett hírek szerint a Gaisruck altábornagy által körülzárolt Braunaut készült felmenteni.⁴

Később Nádasdyt Landshut alá rendelték.

Seckendorf csakugyan Braunaura akart előnyomulni, a mi nek biztosítására, jobb oldalába, május hó 26-án reggel Poitiers ezredes és Ferrari alezredes parancsnoksága alatt egy nagyobb különítményt indított útba Landshutból Taufkirchen felé. Nádasdy éppen indulóban volt Dorfenből Veldenre, a midőn az útszélen pihenő határőreit a bajor lovasság megtámadta és megfutami-

¹ *Hadilevéltár.* (Mühlwert-Gärtner) Beiträge stb. 172. és köv. l.

² *Hadilevéltár* Kriege stb. IV. 763. l., 2. jegyzet.

³ U. o. IV. 773. s köv. l.

⁴ U. o. IV. 784. l.

totta. A határőröket azonban Nádasdy hamarosan összeszedte, közben két huszárezreddel (Nádasdy és Ghillányi) a bajor lovas-ságot arczban és bal oldalában megtámadta és vissza is vetette, még pedig úgy, hogy a menekülők Ferrari főcsapatát is magukkal ragadták; a bajor tisztek hiába igyekeztek rendet teremteni, az egész különítmény megfutamodott és az utánuk eredt huszárok által teljesen szétveretett. A különítmény parancsnokai: Poitiers ezredes és Ferrari alezredes, valamint 1 őrnagy, 10 fő-tiszt és 170 bajor lovas fogságba esett; az elesett bajorok száma 200 volt; a különítmény megmaradt kis része sebesülten menekült meg. Nádasdy csapata halottakban és sebesültekben összesen 25 embert veszített.¹

Az elmondott lovasütközet következtében Seckendorf lemondott Braunau felmentéséről, mert nemcsak könnyű lovas-ságának legnagyobb részét és ennek legjobb vezérét veszítette el, hanem, a mint VII. Károly császárhoz még aznap írott levele is mondja: *zeitiget dieser unglückliche Streich, dass auf keine Weis wird thunlich sein, sich ausser, es müsste mit gesammter Macht geschehen, von Landshut zu entfernen denn die Croaten, Huszaren und Panduren, welche von Dorfen an bis Braunau postiert sind, würden keinen Anstand nehmen, sich von Landshut Meister zu machen und folglich die Retirade abzuschneiden.*²

Ebben teljesen igaza volt.

Időközben Károly átkelt a Dunán és május hó 27-én megvette Doggendorf erődítményeit, a mi után újra átkelvé a jobb partra, a francziáknak az Isar mentén levő állását kívánta megtámadni. Közben Lobkovitz Regensburgra menetelt, Nádasdy pedig Landshuttal szemben állva maradt ugyan, de főcsapatát Vilsbiburgnál állította fel.³

Az osztrák sereg sikerei következtében Broglio a visszavonulásra határozta el magát, a minek következtében a bajorok is a Duna mellé, Neustadtra vonultak vissza. Ezzel Nádasdy

¹ U. o. IV. 788. és köv. l.

² U. o. IV. 789. l.

³ U. o. IV. 797. l.

feladata megszűnt volna, ámde a bajorok május 28-án hatalmukba kerítették a Felső-Inn völgyében fekvő Rosenheimot, a mi által a Felső-Inn tájékaról csatlakozni készülő Lüttwitz-féle különítmény jutott nagy veszedelembé. Ennek megsegítése végett most Nádasdyt arra utasították, hogy a Felső-Inn völgyében nyomuljon előre. Június 7-én Nádasdy már *Ebersbergen* van, Lüttwitz meg Neubeurenre ért a végből, hogy elkerülve a bajorok által megszállott Rosenheimot, Mühldorfon át és az Inn jobb partján haladva egyesüljön Nádasdyval.¹ Közben azonban, június hó 6-án, Károly serege Wischelburgnál átkelt a Duna jobb partjára, a francia-bajor csapatok pedig folytatták visszavonulásukat Ingolstadtra. Ennek következtében Lüttwitz különítményének északra vonulása is feleslegessé vált, a mi által Nádasdy is parancsot kapott arra, hogy Münchenben csatlakozzék Bärenklau seregéhez. Nádasdy június hó 11-én ért Münchenbe.²

Június 12-én már újabb feladatot kapott Nádasdy. A bajorok München elhagyása után Friedbergben gyűjtöttek össze nagymennyiségű hadiszert. Ezeket kellett Nádasdynak hatalmába ejtenie. Különítménye 300 huszárból, ugyanannyi likai határőrből és nehéz lovasból állott. A menet alatt értesült arról, hogy Friedberget mindössze 200 főnyi helyőrség tartja. A város alatt Nádasdy a bajor csapat parancsnokát, Seiboldsdorf ezredet, kapitulációra szólította fel. Seiboldsdorf azonban tagadólag válaszolt, de ugyanakkor az őrség egy része az Augsburg felé vezető kapun a társzekerekkel el akart menekülni. Ennek megakadályozása végett Nádasdy egy tiszttel vezetése alatt 30 huszárt küldött a menekülők után. A mikor ezek a huszárokat megpillantották, visszafordították a társzekereket, sőt még a friedbergi őrség lovassága is kirohant azok megmentésére. Nádasdy csak ezt várta: összes lovasságával közbelépett és a bajor lovasságot a társzekerekkel együtt Friedbergbe szorította. Ez alkalommal maga Seiboldsdorf ezredes is fogságba esett. Nádasdy egy szökevény révén csak ekkor tudta meg, hogy

¹ U. o. IV. 820. l.

² U. o. IV. 822. l.

a hely őrségének számereje nem 200, hanem kétezer főre rúg! Ennek ellenére Nádasdy újból felszólította a helyőrséget, hogy szabad elvonulás, az osztrák szökevények kiadása és a hadianyagok átadása mellett kapituláljon! A város új parancsnoka: Lazsanszky ezredes meggondolási időt kért, hogy a közeli Augsburgból VII. Károly császár elhatározását kikérhesse. A császár, serege megmentése érdekében, beleegyezését adta az átadásba, de minthogy a 12-éről 13-ára virradó éjjel nemcsak az osztrák szökevények, hanem a bajor tüzérség egy része is Augsburgba menekült, a feltételek megsértése miatt Nádasdy a következő napon feltétlen meghódolást követelt. Minthogy pedig erre a parancsnok kitérően válaszolt, este 6 óra felé Nádasdy időközben még 300 varasdi határőrrel is megerősödött csapatával a várost megtámadta. A helyőrség ellentállt, mire a határőrök az augsburgi kapu felőli külvárost felgyújtották. Ez használt, mert a bajor parancsnok Nádasdy ismételt felszólítására kegyelemre megadta magát. Nádasdy a tiszteket becsületszóra szabadon engedte, az 1276 főnyi helyőrséget azonban hadifogságba vetette. Zsákmányul esett: 16 zászló, 20 ágyú, 2 taraczk, 6 mozsár, valamint igen tekintélyes mennyiségű tüzérségi készlet.¹

Ugyane napon Károly és Lobkovitz seregei Kehlheimnél egyesültek és a Duna mentén folytatták Broglio üldözését, bár a bajorok a nieder-schönfeldi egyezményben semlegességre kötelezték magukat. A főoszlop azonban — főleg élelmezési és pénzügyi nehézségek miatt — nem indulhatott el rögtön és így az osztrák könnyű csapatoknak kellett Brogliot követniök. A Nádasdy, Forgách, Trips és Eszterházy vezette különítmények tehát július hó 1-én átlépték a Dunát és már július hó 4-én Nádasdy Esslingentől délre 400 főnyi oltalmi őrség kísérete alatt haladó és ezer főt számláló könnyű sebesültből álló szállítmányt fogott el.² Az osztrák könnyű lovasság ezen előtörése a Rajnamenti francia csapatok fővezérét, Noailles tábornagyot, joggal

¹ U. o. IV. 824. és köv. l. *Vaniczek* i. m. 356. l.

² U. o. IV. 869. és V. 320. l.

aggodalomba ejtette, mert félő volt, hogy a szász gróftól üldözött Nadasdy hatalmába ejti a rajnai átjárókat is.

Nadasdy július hó 25-én el is érte a Rajnát és Schröcknél állott fel, a hol csapatai elfogták a Rajnán lefelé jövő 9 francia raktárhajót legénységével együtt; a hajókon nagymennyiségű liszt volt.¹

Károly serege különböző akadályok miatt csak igen lassan nyomult elő a Rajna felé és csak július hó 25-én érte el Bruchsal, Durlach és Ettlingen környékét. Innen augusztus hó 2-án indult el a Felső-Rajna vidékére, de előbb, augusztus hó 7-én, magához rendelte Nadasdyt, a ki mint tudjuk, eddig Schröck alatt állott.

György angol király és Károly hadműveleteik czeljaul a francia fősergnek hazájától való elvágását tűzték ki. Ennél fogva a pragmatikai sergnek Worms felé kellett elnyomulnia, míg a Károly vezette sergnek Elzászt kellett hatalmába kerítenie, még pedig úgy, hogy Hüningen és Strassburg között kel át a Felső-Rajnán erre alkalmas helyen. Az átkelés helyéül az Alt-Breisach és Rheinweiler közötti területet választották ki, a hol az előkészületeket augusztus hó végére be is fejezték. Mielőtt azonban a hadsereg a munzingi táborból elindult, előre küldötték a könnyű csapatokat, a melyek augusztus 26-án Nadasdy vezérlete alatt indultak el. Számerejük a következő volt: a Nadasdy és Ghillányi huszárezred, valamint 500 határőr. Az átkelés azonban nem történt meg, bár kétszer is megkísérelték, hanem az egész sereg október 26-án Bajorországba és a Felső-Pfaltzba vonult vissza téli szállásokra. A Rajna vonalának megfigyelésére azonban visszamaradt: a szász-góthai herczeg és Berlichingen lovassági tábornok alatt a könnyű lovasság. Nadasdy ezek egyikénél sem maradt vissza, hanem a Hohenems lovassági tábornok parancsnoksága alatti oszloppal a Landshut körüli téli szállásokra tért.²

Hosszú idő mulva ismét egy levelére akadunk Nadasdynak, a melyet november hó 6-án írt bátyjának a bajorországi állapotokról.³

¹ U. o. IV. 323., 329. és 333. l.

² U. o. 358. és 370. l., valamint: Füg. XL.

³ R. Horváth J. Levelek, 422. l.

Az 1744-iki hadjáráthoz Mária Terézia nagy reményeket fűzött: bizott abban, hogy a Bourbonokat Francia- és Olaszországban is eredményesen megtámadhatja és a bajorokat is békére kényszerítheti.

Az ellenfelek még ez év elején is nagyjában a mult évi téli szállásoknak megfelelőleg állottak egymással szemben, nevezetesen: az osztrák dunai hadsereg előőrsei a Rajnánál, derék-hada a Felső-Pfalzban és Bajorországban, a francziák nagy ivben az Északi-tengertől (Dünkirchen) a Felső-Rajna melletti Hüningenig.

Nádasdyt január végén a Károly herczeg vezette rajnai hadsereghez osztották be, a hová már mint altábornagy került.¹

Mária Teréziának és udvarának az volt a kívánsága, hogy — ellenség számba véve a gyanusan viselkedő bajorokat is — az osztrák sereg erélyesen támadjon. Károly herczeget is a támadó szellem hatotta át, annál is inkább, mivel a pragmatikai hadseregnél szerzett tapasztalatai nyomán, nem igen remélhette, hogy ez merészebb vállalatokba bocsájtkozik. Támadásának megkezdése előtt Károly azonban egyesülni kívánt a Berlichingen parancsnoksága alatt álló előőrsökkel és még fel is kellett deríttetnie az ellenséges viszonyokat. A felderítéssel Bärenklaut és Nádasdyt bízta meg.²

Nádasdy május hó 24-én Neckarsulmban vette át csapatainak parancsnokságát (Nádasdy, Ghillányi, Trips és Kálnoky huszárezredek) és Schwaben báró őrnagy alatt rögtön 200 emberből álló különítményt rendelt Philippsburg alá; május hó 29-én Nádasdy már Ubstadtra nyomult elő, a hol 1000 határőr csatlakozott hadosztályához.³ Minthogy a feladatát tartalmazó parancs szerint a bajorok is ellenfél számba mentek, Schwaben őrnagy június 2-án megtámadta azokat. A csatározásokban a huszárok maradtak a győztesek. Nagyobb harcok keletkeztek akkor, mikor május 8-án Nádasdy Ubstadtról Neudorfra, mellék-

¹ R. Horváth J. Levelek, 420. l., cs. és kir. hadilev. Bestellungen. 7544. A patens Bécsben kelt január 22-én, a melyben Nadasti van írva. (Eredetije a nádasladányi levéltárban van.)

² Hadilevéltár Kriege stb., V. 410 l.

³ U. o. V. 411. l.

oszlopai pedig Philippsburgra és Huttenheimra nyomultak előre. A huttenheimi harcztot Károly is végig nézte, mivel tájékozódni kívánt az ellenségről. A harc eredménye Neudorf elfoglalása volt, a melyet június 9—12-éig Nádasdy megerősített és 8 ágyúval is fölszerelt.¹

Mivel Nádasdy megállapításai alapján a bajorok állásainak megrohanása kevés sikerrel kecsegtetett, Károly arra határozta el magát, hogy a bajorok táborát Nádasdynak megerősített seregével körülfogatja, ő maga pedig Philippsburg és Mannheim között átkel a Rajnán. Nádasdy a neki jutott feladatot híven teljesítette a rendelkezésére álló különítménnyel, a melyben 2000 varasdi határőr, 1000 pandur, 400 horvát gyalogos, 2 dragonyos- és 5 huszárezred, valamint 7 ágyú volt. Június 17-én délután öt óra körül a Huttenheim és Russheim vonalában álló bajorokat maga Nádasdy támadta meg 200 huszárral és 200 varasdi határőrrel. A küzdelem igen heves volt, magának Nádasdynak élete is kockán forgott, mert a lovát egy ágyúgolyó leterítette, de a győzelem Nádasdy ölébe hullott, a bajorok pedig főállásaikba vonultak vissza.²

Még ugyane napon azt a meghagyást kapta Nádasdy, hogy azon éjszakán, a melyen az átkelés végbe megy, Huttenheim irányából tüntetőleg támadja meg és riassza fel a bajorokat, terelje el figyelmüket az átkelési pontról és ha a francziák is közbelépnének, tartsa távol ezeket is, de úgy, hogy komolyabb harciba ne keveredjen.

A herczeg az átkelést július hó 1-ére tűzte ki, átkelési pontul pedig Schröcköt jelölte meg. Elhatározását nem változtatta meg még akkor sem, a mikor Nádasdy egy szökevény valómása alapján arról értesítette, hogy a bajor tábor is át akar kelni a Rajnán. Sőt megerősítette Nádasdy seregét 2 gyalogezreddel és Trenck pandurjaival, meghagyván egyszersmind neki, miszerint a rendelkezésére bocsájtott anyaggal a hidat veresse meg és biztosítsa is az ellenség támadásai ellenében.³

¹ U. o. 416. és köv. l.

² U. o. V. 424. és 427. l.

³ U. o. V. 431. l.

Június 29-éről 30-ára való éjszakán a bajorok átkeltek a Rajnán. Oly ügyesen hajtotta végre ezt Seckendorf, hogy Nádasdy csapatai csak éjjel 2 órakor vették észre a tábor eltűnését. Az üldözésükre tett intézkedések már elkéstek, mert a Germersheimnél vert hídnál már a túlpartról szóló ágyúk fogadták a Huttenheim felől előnyomuló huszárjainkat és varasdi határőreinket.¹ Másnap délelőtt Nádasdy átkelt a folyón, miután előző éjjel a varasdi határőrök és Trenck pandurjai áthajóztak. Délelőtt 11 órakor az egész hadtest a Rajna bal partján állott, úgy hogy biztosíthatta az egész hadsereg átkelését.

Coigny tábornagy csak délután tudta meg Nádasdy átkelését. Hogy tehát a bal parton álló osztrák erőket a Rajna jobb partjára szoríthassák vissza, a francia-bajor hadseregnek Schröck irányába való összpontosítását rendelte el, de egyben fiát, Coigny altábornagyot 10 zászlóaljjal és 15 lovas századdal a Germersheimnél álló Seckendorf erősítésére küldötte. Seckendorf, a ki azt hitte, hogy az osztrák seregnek csak kis része kelt át, Coigny unszolására is, Leimersheimre akart támadni. Délben azonban Kuhard alatt Trenck pandurjaira bukkant, a kikkel legott össze is csapott. A számbelileg kisebbségben levő pandurok már-már vereséget szenvedtek, a mikor Nádasdy huszárjai tűntek fel meglepően. Az ütközet sorsa most a pandurok felé hajlott, a bajorok megriadtak a huszároktól és megfutamodtak. A hajsza Hördtig tartott, a hol a Germersheim felől jövő bajorok állították meg azt. Csakis most értesült Seckendorf arról, hogy az osztrák sereg legnagyobb része átkelt a Rajnán és Germersheimra vonul.²

Julius hó 3-án az egész osztrák sereg a Rajna bal partján állott és Károly herczeg a királynőhöz intézett jelentésében kiemeli, hogy Nádasdy és ennek hadteste csodaszzerű dolgokat művelt.³

A Rajna bal partján igen előnyös helyzetbe jutott a táma-

¹ U. o. 455. l.

² U. o. 441. l.

³ U. o. 446. l. General Nádasdy und sein ganzes Corps haben Wunderbares geleistet . . .

dásra kész osztrák hadsereg, mert ha a lauterburgi erődítéseket is a kezébe keríti, elszorítja a francziákat és a bajorokat Elszász felől. Károly, a ki ennek tudatában volt, Nádasdyt küldötte ki a lauterburgi sánczok elfoglalására. Nádasdy július 3-án megszállotta az elősánczokat, körülfogta a várost és megadásra szólította fel Gensac altábornagyot. Meg kell jegyeznünk azt, hogy a vár igen jó állapotban volt, a francia hadsereg élelmezése végett pedig nagy mennyiségű eleséget halmoztak fel benne. Másnap hajnalban Nádasdy tüzérsége tűz alá vette az erődöt, gyalogsága pedig a belső sánczok felé közeledett. A védő tüzérségének nagyobb ereje következtében azonban Nádasdy belátta, hogy sikere kétséges, rohama meg kockázatos. Ezért kérésére Károly Waldeck tábornoszernagy alatt 4 gyalog- és 3 lovasezredet valamint megfelelő erejű tüzérséget küldött Lauterburg alá. Gensac azonban nem várta be az újabbi támadást, hanem azon ígérettel, hogy a védősereg egy éven belül nem száll hadba Mária Terézia ellen, átadta a várost összes tüzérségi felszerelésével és raktáraival együtt.¹

Július hó 5-én reggel Nádasdy újabbi feladatot kapott, nevezetesen: haladéktalanul vonuljon Weissenburg alá és foglalja el ezt. A helyőrség parancsnoka, La Gravière, némi gondolkodás után azonban becsületszóra megadta magát 300 főnyi legénységével együtt.

Időközben Coigny értesült Lautern elestéről. Visszafoglalására július 5-én éjjel 2 órakor indult el egész haderejével, csupán vonatát küldötte 2 lovasezred fedezete alatt Bergzabernen át Weissenburgra. Nádasdy, miután Weissenburgban Forgách ezredes parancsnoksága alatt 1 zászlóaljat visszahagyott, Coigny vonata elé ment s ezt Weissenburg és Schweigen között dél előtt 10 órakor megrohanta és teljesen szétverte; a vonat kíséretét vezérlő Chatelet tábornagy mindössze 300 emberével menekült meg, a többit Nádasdy huszárjai felkoncizolták és részben foglyul ejtették.

Coigny Weissenburg elestének hírére és azért, hogy az Elszászba vivő utat kierőszakolja, Nádasdy hadtestének megtáma-

¹ U. o. V. 450. és köv. l.

dását határozta el. Nádasdy, bár csak 10.000 főből állott serege, felvette a harczot, de csupán arra szorítkozott, hogy Coigny fejlődésre bírja. Coigny délután 5 órakor kezdte meg támadását Nádasdynak Weissenburgnál, a Lauter patak jobb partján álló csapatai ellen. Nádasdy serege este 8 óráig állotta a harczot, akkor azonban Károly parancsára is Schleithalra vonult vissza.¹

Weissenburg azonban csak rövid ideig maradt francia kézen. Coigny ugyanis július 6-án Lauterburg irányában akarta csatára kényszeríteni Károlyt, de arra a hírrre, hogy az osztrák sereg zöme Lauterburgnál áll, egyrésze pedig már a Felső-Rajna felé megindult, a Moder folyó mögé való visszavonulásra határozta el magát. Az elvonuló francziák után Nádasdy rögtön megszállotta Weissenburgot 160 huszárral, sőt egy különítménnyel Hagenau felé üldözte is őket, másnap, július 9-én pedig Károly parancsára Sulzra vonult, a honnan közeledtére a francia lovasság harcz nélkül visszavonult.

Az osztrák sereg elővédje 23-án Sulzra ért, Nádasdy pedig a hadsereg jobb oldalának biztosítása végett Wörthre különített ki.

Július hó 24-én Nádasdy megbetegedett. Hadtestének parancsnokságát Ghillányi vette át mindaddig, a míg augusztus 10-én újra hadtestének élére állott Nádasdy.

Coigny ezen idő alatt folytatta visszavonulását Strassburg felé, hogy a Metz felől közeledő erősbítések egyrészenek előnyomulását megkönnyítse. Károly a Rajna mentén követte a francia-bajor sereget, de a mikor a XIV. Lajos által (aki csak ekkor értesült Károlynak a Rajnán való átkeléséről) Elzász fel-

¹ A három órás harczban hevesen küzdöttek egymással az ellenfelek: Nádasdy hadtestében 293 ember elesett, 343 megsebesült és a Weissenburgban elfogott Forgách zászlóalj betudásával 450 foglyul esett; a francziáknak és a bajoroknak vesztesége a következő volt: elesett 2 tábornok, megsebesült 3 tábornok, valamint 93 tiszt és 1246 főnyi legénység; a bajoroknak számszerint ki nem mutatható elesettjein és sebesültjein kívül az összveszteség körülbelül 3000 főre tehető; fogságba esett 13 tiszt és 259 főnyi legénység. *Hadilevéltár* Kriege stb. V. 455. és köv. l.

mentésére szervezett seregével augusztus 4-én Metzbe ért, hadseregével beszüntette a további előnyomulást és a rajnai átkelési ponthoz (Schröck) közelebbi Brumath és Wingersheim között vonta össze augusztus 10-én.¹

A Wörthnél álló Nádasdy augusztus 13-án kapta azt a jelentést, hogy a Metz felől közeledő seregek egyik hadteste Harcourt alatt Zabernt megtámadta és az itt álló osztrák csapatot visszanyomta és hogy egy másik oszlop a zorni völgyben nyomul elő. Minthogy a tetemes túlerővel szemben Zabernt nem tarthatta, Dettweiler felé vonult vissza. Erre és Nádasdy jelentésére Károly a Neugartheimnél álló Bärnklaui utasította, hogy Nádasdyval együtt foglalják vissza Zabernt. Nádasdy Bärnklauival délután 2 órakor már Zaubern előtt volt. Harcourt azon hiszemben, hogy az egész osztrák sereg áll vele szemben, Zabernben csak 11 gránátos századot hagyott vissza, ő maga pedig Pfalzburg irányába visszavonult; a Zaberntől északnyugatra eső útszorost is az ő csapatai szállották meg. Zabern kapuit és falait a támadó könnyű csapatok oly gyorsan ejtették hatalmukba, hogy a védősereg alig tudott elmenekülni; egy gránátos század teljesen megsemmisült, az útszorost pedig az első rohamra bevették. Harcourt, a ki 200-nál több emberét vesztette el, Pfalzburgra vonult vissza, a mi közben a huszárok még 2 tisztjét és 26 katonáját elfogták.²

Az osztrák seregnek sikerei II. Frigyesben aggodalmakat keltettek. Megkötvén a szövetséget VII. Károly császárral, Károly Tivadar pfalzi örgróffal és a svéd királylyal — a mely szövetséghez utóbb XIV. Lajos is csatlakozott — idejét látta annak, hogy Csehország meghódítását megkísérelje. Egy hadoszlopa augusztus 14-én átlépte a határt, a mivel megkezdődött a második sziléziai háború.

Coigny és Noailles egyesülése a felső-rajnai harcztéren Károly megtámadásának volt szülő oka, még pedig úgy, hogy Strassburgnál átlépik a Rajnát és Károly seregét elvágják a Duna vonalától. A francziák e szándékát azonban Károly felismerte és

¹ U. o. V. 456., 464., 466. és 479. l.

² U. o. 480. és köv. l.

tekintettel Frigyes hadjáratára is, megváltoztatta eddig tervezett hadműveleteit, nevezetesen: átkel a Rajnán, itt egyideig védekezik, azután pedig Csehországba siet. E tervének megfelelőleg augusztus 15-én Weyersheim és Gaudersheim vonalába hátrált, a hol, miután a francziák csak lassan követték, augusztus 21-éig maradt.

Nádasdy az augusztus 14-én kapott parancs alapján Harcourt megfigyelése végett Hochfeldenre vonult, a honnan 16-án Momenheimra tért; innen jelentette 21-én éjjel, hogy előőrsei szoros érintkezésben vannak a francziákkal és hogy a francia elővéd Hochfeldent elérte; annak is kifejezést adott, hogy Noailles 21-én át akarja lépni a Zorn folyót. E jelentés alapján Károly Weitbruch és Weyersheim közt csatarendbe állította seregét; a jobb szárny biztosítását Nádasdyra bízta. A francziák is támadáshoz fejlődtek. Jobb szárnyuk délután 5 órakor Brumathig ért, átkelt a Zorn folyón, a miután azonban előnyomulását beszüntette; a balszárny Nádasdy és Ghillányi huszárjainak folytonos oldaltámadásai miatt csak délben ért be Hochfeldenre. E szárny délután is csak úgy tudott Momenheimig előre jutni, hogy Nádasdy és Ghillányi huszárjai ellen három ízben küldött ki 1000 lovasból és 2000 gránátosból alakított különítményt. Minthogy a francziáknak e szárnya továbbra sem haladt előre, Károly délután 6 órakor a Moder mögé hátrált, a miben Daun és Nádasdy csapatai fedezték.¹

Augusztus 22-én Károly Beinheim alá vonult és hogy a másnapra tervezett átkelést semmi se zavarja meg, egyéb biztosító csapatokon kívül még Nádasdyt is Seltzre rendelte, Daunt pedig gránátos hadtestével és 2 gyalogezreddel Reschwoogra küldötte.

Noailles augusztus 23-án követte az osztrák sereget s előcsapatai a délelőtt folyamán megtámadták az átkelés biztosítására visszamaradt Daunt. Ez azonban Reschwoog előtt Nádasdynak támogatására küldött huszárjaival együtt esti 10 óráig visszaverte a francziáknak ismételt támadásait, de ekkor, miután a főserg is megkezdette a Rajnán való átkelést, háborítlanul visszavonult és éjfélkor szintén átkelt a folyón.²

¹ U. o. V. 497. és köv. l.

² U. o. V. 499—503. l.

Augusztus hó 24-én az egész hadsereg a Rajna jobb partján Wintersdorfnál egyesült; másnap Ottersdorfon pihenvén, a következő napon megkezdette menetét Csehország felé.

A Nádasdy parancsnoksága alá helyezett elővéd (Nádasdy, Festetich és Kálnoky huszárezredek, a varasdi határőrök és Trenek pandurjai, összesen : 3500 fő) augusztus 26-án Mühlburgba, 28-án Wössingenbe, 30-án Nieferebe, 31-én Bietigheimba ért.¹ A legutóbbi napon a főszereg Kannstadtnál gyülekezett. Szeptember hó 2-án a sereg folytatta menetét, Nádasdy pedig az elővéddel 3-án Heubachba, 4-én Ellwangenbe, 6-án Bopfingenbe, 7-én Nördlingenbe, 8-án Harburgba, 10-én pedig Donauwörthbe érkezett.²

III.

A csehországi hadjáratban.

Frigyes fellépése Csehországban VII. Károly császárban örökös tartományai visszaszerzésének gondolatát ébreszthette fel, de a francia politikában megnyilvánuló önzés, valamint a francia vezéreknél a bajor területen tanúsított erélytelen hadműveletei nemcsak az osztrák hadseregnek meglehetősen háborítatlan felvonulását segítették elő, hanem a XV. Lajos által felállított jelentékeny hadsereg eredményes felhasználását is kizárták, a mennyiben tevékenysége kimerült: kezdetben a meglehetősen erélytelen üldözésben, később Freiburg ostromában és a Rajna melléki erődítések körülzárolásában; egyedül a Seckendorf vezette aránylag gyenge hadtest fejtett ki érdemesebb tevékenységet.

A Traun tábornagy vezette osztrák hadsereg szeptember 4-én indult meg Csehország felé. Elővédjét (3 huszárezred, a varasdi határőrök és a pandurok) Nádasdy parancsnoksága alatt egy napi járőföldre toltta maga elé. A főerő 16-án Kipfelbergre ért. Itt tudta meg Traun azt, hogy Seckendorf portyázó különítményei harácsolnak, hogy Marini ezredes Rothenbergben álló különítményét innen kiszorították és hogy a Frangipani gróf

¹ U. o. V. 505. és köv. l.

² U. o. 517. l.

parancsnoksága alatt álló bajor lovas csapat a Neumarktra kivetett hadisarcz behajtását veszélyezteti.¹ Ezért 17-én Nádasdy Ambergre küldték az elővéd legnagyobb részével és meghagyták neki, hogy biztosítsa a menetvonal mentén felállított raktárakat, támogassa visszavonulásában Marinit és Neumarktra 500—600 főnyi erőt különítsen ki.

Nádasdy 24-én tért vissza a hadsereghez, miután dolgát jól elvégezte. Marini Straubingon és Landshuton átszerencsésen elérte a Münchenben levő sereget, a bajor portyázó különítmények pedig Nádasdy érkezésének hírére visszahúzódtak, ő maga pedig 100.000 forint hadisarczot hozott magával.²

A mikor Nádasdy bevonult, II. Frigyes Moldautheinnél állott. Traun azonnal újra útba indította Mirovitzra azon meghagyással, hogy 3 huszárezredével (Nádasdy, Kálnoky és Fesetich) és 1 gyalogzászlóaljával (Simbschen) derítse fel a poroszok állását és azok hátába is küldjön a Moldván túl járőröket, Worliknál pedig egy különítményt küldjön a túlsó partra.

Nádasdy már október 3-án jelenti, hogy a poroszok a Moldova folyón hidakat vernek és jelenlegi táborukból távozni készülnek. Erre Károly, — a ki szeptember hó 27-én tért vissza Bécsből és átvette a parancsnokságot — október 5-én Nádasdyhoz csatlakozik és hadtestével együtt Kosteletzig megy előre szemrevételezés végett.

II. Frigyes ekkor észrevette, hogy Károly hadserege visszavonulási irányát veszélyezteti s hogy hiába várja Károly támadását; viszont belátta azt is, hogy Károly őt a Szavánál megelőzheti és elvághatja Tábortól és Prágától. A mikor pedig megtudta, hogy Nádasdy 10,000 főnyi hadtestével Tábor elfoglalására elindult, a visszavonulásra határozta el magát.³ Frigyes október hó 8-án lépte át a Moldovát Moldautheinnél. Károly másnap már tudta Frigyes visszavonulását és rögtön utána küldötte Nádasdyt és Ghillányit, még pedig utóbbit azért, hogy a porosz utóvédet kövesse, Nádasdyt pedig hogy annak elővédjét

¹ U. o. VI. 88. és VII. 164. l.

² U. o. VII. 170. l.

³ U. o. VII. 172—173. l.

nyugtalanítsa.¹ A míg Károly serege a cimeletzi táborban maradt 14-éig, s a míg október 15-én Worlik, Gross-Wahr és Podskalnál átkelt a Moldván, majd Klucsenitznél táborba szállt, addig Nádasdy Cischkára ért, járőrei pedig a poroszokat körülvévén, folyton nyugtalanították azokat. Nádasdy csapatai egész Táborig száguldoztak és nagy károkat tettek az ellenséges vonatokban. Frigyes serege az osztrák könnyű csapatok rajtaütései és csipkedései következtében oly sok emberét és hadiszertét veszttette el, hogy hadműveletei lehetetlenné váltak és kénytelen volt kivonulni Csehországból. Ő maga elismerte, hogy a hadjáratban «igen hasznos dolgokat tanult»; panaszos hangon említi meg azt, hogy a huszárok ébersége és ügyessége az osztrák sereg minden mozdulatát leplezte, míg az ő összeköttetéseit mindenütt megszakította; nem küldhetett ki egyetlen járőrt sem anélkül, hogy annak biztos elvesztésére nem gondolna.²

Cischkáról Nádasdy október 17-én Prcsitzra, 18-án Janovitzra ment, 20-án pedig, a mikor a főoszlop a szász hadtest bevárása végett Woszcésánál táborba szállt, Neveklaura nyomult elő, még pedig parancs alapján azért, hogy Teinitznál átkelvéen a Szaván, a poroszoknak Prágával való összeköttetéseit megzavarja.³

A szászoknak csatlakozása Mária Teréziához és a maga hadseregének meglehetősen vigasztalan állapota Frigyeset támadó hadműveleteinek felhagyására kényszerítette és a téli szállásokra való vonulás gondolatát erősítette meg benne. Már a Szavától északra szándékozott vonulni és hadseregének egy részét Prágába óhajtotta küldeni, a midőn október 23-án azt a jelentést kapta, hogy az osztrák sereg Marschovitznál ütött tábor. Itt az az eszme hatotta át, hogy egy győzelmes ütközet véget vethet minden kellemetlenségnek. Ezért az osztrák sereg megtámadására készült fel és 24-én csatarendben előnyomult az osztrák tábor felé.

Nádasdy és Festetich kimerítő jelentéseket küldöttek Ká-

¹ U. o. VII. 174. l.

² *Memoiren* I. 244. l.

³ *Hadilevéltár* Kriege stb. VII. 190. l.

rolynak Frigyes mozdulatairól. Ezek szerint október 24-én este a poroszok a Zajecs és Lang-Lhota melletti magaslatokat érték el. Nádasdy huszárjai folyton érintkezésben voltak a poroszokkal és ezek elől léptéről lépésre Sztrazsovitzra vonultak vissza. Frigyes azonban arról győződött meg, hogy a természettől fogva is erős állásban levő osztrák és szász hadsereget nem támadhatja meg a győzelem reményében, a miért is az éj folyamán, követve az osztrák könnyű lovasság által, visszavonult.¹

Az osztrák-szász egyesült hadseregnek czélja az volt, hogy a Felső-Elbehez vonul és Frigyes hadseregét elvágja Sziléziától. Minthogy a hírek szerint Frigyes Prága felé vonult, Ghillányinak Franquinival egyetemben a keleti, Nádasdynak a nyugati oldalon, Festetichnek pedig hátulról kellett háborgatnia az ellenséget. Nádasdy október hó 27-én indult el Neveklauból, 30-án Mracsra, másnap Ondrejovra, majd Kaurimra ment, a hol november 8-áig maradt mintegy 1300 főnyi különítményével, míg járőrei az Elbe mentén egész Podiebradig portyáztak.

November hó 1-én az osztrák sereg Kohljanowitznál egyesült a szászokkal és a vonatok lassú haladása miatt csak november 13-án ért Neuhofra. A Przeloucsnál az Elbén tervezett átkelés biztosítása végett Nádasdynak Trenck csapatával együtt Neu-Kolin felé tüntetőleg támadnia kellett. Ennek következtében, Nádasdy és Trenck november 14-éről 15-ére következő éjjel Neu-Kolint megtámadták és a porosz előőrseket visszavetették, de a gyorsan fegyverbe lépett helyőrség elől visszavonultak. A tüntetés sikerült, mert Frigyes a szövetséges seregek átkelési szándékát nem tudta meg. Ámde ezúttal sem kelhettek át a szövetségesek, mert a rossz utakon a híd anyaga megrekedt. Ennélfogva Telczitznél készítették elő az átkelést, a mi november 19-én rövid harez után sikerült is úgy, hogy délután 1 órakor a szövetséges sereg az Elbe jobbpartján csatarendben állott² Kladrub és Elbeteinitz között.

Nádasdy 18-ika óta Neu-Kolinnál Nassau altábornagy seregével állott szemben; a mikor pedig Nassau 19-én a csata za-

¹ U. o. VII. 198. és köv. l.

² U. o. VII. 224. l.

jára elhagyta Neu-Kolint, Nádasdy 20-án átkelt a folyón, Zselitzre vonult és 300 főnyi különítményét Neu-Bydzsovra, 100 emberét pedig Königstadlra küldötte.

Károly az átkelés után Zsizselitzre menetelt a hadsereggel, a honnan nov. 24-én Nádasdy Nepolisra küldötte Nassau üldözése végett.

Frigyes csak 19-én délben értesült a szövetséges seregek átkeléséről és legott a Sziléziába való végleges visszavonulásra határozta el magát. 20-án Chlumetznél, 21-én Wositznál, 24-én Königrätzben volt, a hol két napi pihenő után seregének egy részével Neustadton át Nachodra vonult, míg a másik részzsel Chwalkovitznál gyülekezett. Nádasdy csapataival Nassau után vetette magát és 26-án Boharnán át Hradekre ért, míg Károly ugyane napon Stezsernél szállt táborba. Másnap Nádasdy a Chwalkowitzon, Trautenaunon át Liebanaura hátráló Dumoulin oszlopát követte és huszárjainak folytonos támadásaival minduntalan harcra kényszerítette nemcsak őt, hanem Winterfeldt ezredesnek Arnautól Freiheit és Jaschendorfon át Michelsdorfra szorított különítményét is.¹ Dumoulin oszlopa sebesültekben és halotokban 200 emberét és egy ágyúját veszítette el, Winterfeldt pedig Maschendorfnál maga is megsebesült és egész vonatát Nádasdynak hagyta zsákmányul.

A míg Károly 28-án Königrätz alá érkezett és innen 29-én előbb Csernilovra, 31-én pedig Dobruska-Ples vonalába vonult, a könnyű csapatok a porosz sereget követték. Nádasdy a hónap elején Trautenaunál állott, december 2-án pedig már Politzon volt; másnap innen Braunaura nyomult, a honnan kiverte a porosz utócsapatokat, a melyeknek az üldözést kellett volna megakadályozniok mindaddig, míg a határon a szükséges műszaki munkálatok elkészülnek. Nádasdy 200 huszárja és 500 pandurja azonban oly hevesen támadta meg az ellenséget, hogy ez sietve előbb Johannesberg felé menekült, 3 nap mulva pedig elhagyta Csehország területét is,² veszni hagyván egy ágyúját és 2 hajóhidrészléget.

¹ U. o. 230. és köv. l.

² U. o. 233. és 293. l.

A poroszok balsikere és a magyar felkelő seregnek gróf Esterházy József országbíró vezetése alatt a hadszíntérre érkezése Mária Teréziában Szilézia visszaszerzésének gondolatát ébresztette fel, a miben az is biztatta, hogy a sziléziai lakosság-hoz intézett kiáltványai meglehetősen visszhangra találtak. Bár Károly és Traun nem szívesen fogadták a királynő tervét,¹ mégis engedve a királynő kívánságának, előnyomultak a glatzi grófság felé. A míg a könnyű lovasság a porosz erők felderítése végett előrenyomult, addig a hadsereg — a szász hadtest kivételével —, Ziegenhals körül összpontosult. Nádasdy parancsot kapott, hogy weidenauai állásában hagyja vissza a Kálnoky-huszárezredet, a Nádasdy-huszárezreddel pedig Ziegenhalsra vonuljon, hogy innen az ellenség felderítésére rendelt Ghillányi és Buccow-féle különítményekkel együtt keresse fel a poroszokat. Nádasdy december 15-én Köpperniget érte el, innen pedig, miután Károly főoszlopa Neustadt területét érte el, december hó 20-án Polnisch-Wette-re vonult.

Frigyes az osztrák seregnek betörését Sziléziába nem nézte tétlenül, hanem — bár vissza is vonta Marwitz csoportját a glatzi grófságból — már 1745. január 5-én hadseregének tekintélyes részével a Neisse mellett állott azért, hogy betörvén Morvaországba, e támadásával Szilézia elhagyására kényszerítse az osztrákokat.

Traun, Károlynak ideiglenes helyettese, a porosz erők összpontosítására a Neustadt körül táborozó sereget Kunzendorf körül gyülekeztette, azon szándékkal, hogy a porosz sereggel nem száll szembe, hanem Jägerndorfra vonul vissza. Nádasdy és Ghillányi azonban Neustadt előtt állottak. A mint a porosz erők megindultak, Traun is megkezdte visszavonulását. 12-én Kunzendorfra vonta vissza Nádasdy és Ghillányi csapatait, 16-án pedig a menetnehézségek miatt csak lassan közeledő porosz sereg elöl egy éjjeli menetben Bennich alá tért. Innen Nádasdyt Lichten elé különítette ki. A poroszok megelégedtek a legfontosabb Odera-átkelőhelyek elfoglalásával és nem nyomultak

¹ U. o. VII. 289. l. Károly ezt mondta: Den Krieg jetzt fort zu setzen, heisst Ihre Armee ruinieren, die Sie im nächsten Jahre brauchen werden.

tovább előre. Ennek következtében Traun téli szállásokra osztotta szét seregét, még pedig Freudenthaltól Wagstadtig terjedő őrállásokkal.

Nádasdy a saját, valamint a Kálnoky-huszárezreddel Bergstadt, Römerstadt, Friedland, Braunseifen és Hof területén állott¹, a mely állásában meg is maradt az 1745-iki hadjárat megindításáig.

A lezajlott hadjárat dicső eseményei, de különösen a Rajnán való átkelés és a lauterburgi harcok sikerei, örökké fenn hirdetik Nádasdynak és a magyar csapatoknak harci derékségét és dicsőségét. Maga Lothringeni Károly is már július 6-án bátyjához, a nagyherceghez írott levelében² különösen kiemeli, hogy a rajnai átkelés és a lauterburgi sánczok elfoglalásának dicsősége a magyar csapatokat illeti!³

De még egy nevezetes körülményt említhetünk e korszakból Nádasdy életét illetőleg, nevezetesen: a daliás és híres magyar lovasvezér 1744 február 3-án vezette oltárhoz a dűsgazdag Rottal Ferencz Antal gróf leányát: Rottal Mária Maximiliana grófnőt, kinek révén rokonságba jutott Ausztria és Csehország legősibb főúri családjaival.⁴ A családi élet örömét és nyugalomát azonban nem sok ideig élvezhette, mert már április végén újra a harctérre szólítja a kötelesség.

Az 1745-iki hadjárat meglehetősen kedvező politikai körülmények között indult meg. A varsói egyezmény (1745 jan. 8), majd a VII. Károly császár halála (január hó 20.) után kötött füsseni egyezmény, valamint az orosz czárnőnek állásfoglalása

¹ U. o. VII. 299., 303., 304., 314. és 319. l.

² U. o. V. 457. l.

³ «Norma ducum et virtus virorum, quem Carolis excellens sapientia credit unum — és a ki — « . . . regni Hungarici lumen, magnus Nadasdis, . . . illuc (Lauterburg) novit, ut Hungaricæ, tali duce et auspice gliscat gloria et antiquæ superet decora inclita gentis. *Historia Critica Regum Hungariæ etc. a St. Katona.* Tom. XX. Budæ. Egyetemi nyomda. 1809. 274. és köv. l.

⁴ Wurzbach 10. és köv. l. A Rottal-családdal rokonságban állottak: Neudegg, Rappach, Kolonits, Herbertsheim, Tauffenbach, Gleisbach, Windischgrätz, Kusstein, Lichtenstein, Dietrichstein, Rindsmaul, Trautsmannsdorf, Wrba, Wurmbrand stb.

Mária Terézia ügye mellett, joggal azon reményt ébreszthették, hogy Friggyessel a végleges leszámolás közel áll, mivel törekvéseit a francia udvar a füsseni egyezményre való tekintettel már csak lanyhán pártolta. A hadműveletek céljának végleges meghatározását hosszabb tanácskozások előzték meg. Végre abban állapodtak meg, hogy Szilézia felszabadítása végett Königrätz vagy Königinhof-Jarzsomerzs irányában Breslau felé támadnak, míg a morva határt, Altsadttól Oderbergig, erős őrállásokkal zárják el.¹

Károly április hó 30-án ért Olmützre és a megállapodások alapján szándéka az volt, hogy Königrätznél és Morvaországban menetkés seregeivel Csehországba megy, míg Nádasdy egy 300—400 lovasból és 1000 gyalogosból álló különítményével Trautenaúra vonul, egy más hasonló erejű különítmény pedig Braunau alá száll; az őrállásokon levő St. Ignon-féle csoportnak Glatz-Troppau és Jägerndorf vonalába, az Eszterházy parancsnoksága alatt álló magyar felkelő hadtestnek pedig az Odera mentén kellett előnyomulnia.²

A porosz előőrsi vonal ez időben még Freiberg-Jägerndorf vonalában, a főerő pedig Frankenstein és Patschkau között állott.

Az ellenség állásainak felderítése végett Nádasdy parancsot kapott, hogy 3 huszárezreddel (Nádasdy, Ghillányi és Eszterházy), a Haller-gyalogezred (ma cs. és k. 31. magyar) 2 zászlóaljával, a Simbschen-zászlóaljjal, valamint a Patacsich vezérelte horvát határőrökkel derítse fel a vidéket Braunauon át Silberberg, Friedland és Landshut irányában.³ Erről Frigyes már május hó 9-én értesült, a mire Truchsess tábornokot Winterfeld ezredessel együtt ellene rendelte a végből, hogy kelepcebé csalják őt. Közben Nádasdy arról is értesült, hogy a poroszok a határon élelmiczikkeket harácsolnak és ezeket Schweidnitzben és Hirschbergben összegyűjtetik. Ennek magakadályozása végett a Simbschen zászlóaljat 60 huszárral Friedlandra küldötte, Landshutra pedig 200 gyalogost és 30 lovast különített ki.⁴

¹ *Hadülevéltár* Kriege stb. VII. 383—385. l.

² U. o. 384. és köv. valamint 412. l.

³ U. o. VII. 417. l.

⁴ U. o. VII. 429. l.

Károly előnyomulása azonban az élelmioszlopok lassú előhaladása miatt halasztást szenvedett s így Nádasdy csak május hó 18-án kezdhetette meg előnyomulását Brannauon és Johannesbergen keresztül Reichenbach-Frankenstein irányában. 21-én 500 huszárja a grüsaui kolostor érintésével Landshutra ért, a hol Winterfeldt csapatait felriasztotta. Winterfeldt a huszárok előnyomulásából azt következtette, hogy Nádasdy másnap meg akarja támadni. Ennek elhárítása végett éjjel 1 órakor haderejének egy részével megszállotta a Kirchberget, a nagyobb részével pedig e mögött készenlétbe helyezkedett. Nádasdy elővédje másnap korán reggel indult el Hermsdorfról, főoszlopa pedig a liebenau-schönbergi úton haladt előre. Reggeli 5 órakor az elővéd visszaszorította az elől álló porosz huszárokat, a mire Winterfeldt harcza küldötte gránátos-zászlóalját, tüzérsége pedig szintén megkezdte a tüzelést. Ámde Nádasdy huszárjai Zieder felől a poroszok balszárnyába kerültek, a mire Winterfeldt Kirchbergre húzódott vissza. Nádasdy ekkor két Haller-zászlóaljjal arcban, a Simbschen-zászlóaljjal és a határőrökkel pedig a poroszok jobbszárnya ellen támadt. A poroszok nagyobb erejével és tüzérségével szemben azonban Nádasdy nem vehette fel a harczt a siker reményében, a miért is Schönebergre vonult vissza, már csak azért is, mivel csapatainak lövészere kifogyott a reggel 5 órától délután 2 óráig tartó ütközetben.¹

Frigyes túlbecsülte Winterfeldt sikerét, a mi Podevilshoz írott leveléből tűnik ki.²

¹ Nádasdy sebesültekben, halottakban és foglyokban 8 tisztet és 358 főnyi legénységet veszített, a mi elég tekintélyes szám. A poroszok sem állottak másként, a mennyiben 9 tisztjük, 171 emberük és 72 lovuk maradt a csata terén. Winterfeldt jelentésében ezt írja Nádasdy csapatairól: «Ich muss dem Feinde die justice thun, dass er sich brav gewehret und Alles tentieret hat, was nur möglich gewesen.» Kriege stb. VII. 434. l. *Vanicsek* i. m. 376. l.

² Markgraf Karl hat drei reguläre österreichische Regimenter niedergesäbelt und Winterfeldt den General Nádasdy bei Landshut geschlagen. Der letzterwähnte Erfolg, weniger bedeutend als der andere, ist viel entscheidender für unsere Angelegenheiten und wird zum mindesten die Absichten der Österreicher auf Schlesien auf einige Wochen hinausschieben. U. o. VII. 451. l.

Mindezek ellenére Károly nem adta fel szándékát, hanem johnsdorfi táborában várta be egyelőre a fejleményeket, a hova május 26-án Adolf, a szász-weissenfelsi herczeg is beérkezett. Nádasdy schönbergi állásából továbbra is figyelemmel kísérte a poroszokat és május 25-én azt jelenti, hogy a poroszok, ha a jelek nem csálnak, Landshut elhagyására készülnek; a midőn pedig ez tényleg meg is történt, Nádasdy, a herczeg parancsára Landshutot megszállotta. Május 28-án Károly serege megindult, még pedig: a főoszlop Schönbergre, Nádasdy különítménye pedig Reichenaura; másnap a főoszlop elővédje Würsdorfot szállta meg, míg Nádasdy a Simbschen-zászlóaljjal Kunzendorfot, a két Haller-zászlóaljjal pedig Freiburgot ejtette hatalmába.¹ A hadműveletek végrehajtása és a parancsnoki méltóságok betöltése tárgyában történt megegyezés után Károly seregével június 1-én kívánta folytatni az előnyomulást és azt hitte, hogy június 2-án kiér a síkságra, mivel fogoly porosz tisztnek bemondása szerint Frigyes már Frankensteinnél és Reichenbachnál ütött táborot.² A midőn tehát a sereg június 1-én megindult, Nádasdy azt jelentette Károlynak, hogy a porosz sereg Reichenbachnál és Schweidnitznél elfoglalt táborából épen most elindult s hogy egy része — már amennyire ő (Nádasdy) ki tudja venni — Schweidnitzon innen Károly serege felé menetel. Károly e jelentésre Freiburgra Nádasdyhoz lovagolt és szemrevételezte a Schweidnitz és Jauernik között levő ellenséges hadsereget.³ Június hó 2-áról 3-ikára az osztrák és a szász sereg Baumgarten mellett ütött táborot, jobbszárnya Quolsdorfra, balszárnya pedig Bolkenheimra támaszkodott. Frigyes nem várta Károly előnyomulását, de a mikor határozottan tudomást szerzett róla, visszafordult és 30-án Reichenbachnál, június hó 1-én pedig Schweidnitz és Jauernik között ütötte fel táborát. A június 4-én vívott *hohenfriedbergi csatában* Frigyes győzött.

Nádasdynak kevés része volt a döntő mérkőzésben, mert csak a Freiburg melletti magaslatot tartotta, de később, Wallis

¹ U. o. VII. 436. és köv. l.

² Károly levele Ferencz nagyherczeghez. U. o. VII. 456. l.

³ U. o. VII. 456—457. l.

hadtestével együtt, a visszavonulást fedezte. A Frigyes által csak lanyhán üldözött Károly legelőször is Landshut alá húzódott. Ez alatt Nádasdy Grussaunál állott különítményével, majd mind a három huszárezredével az utóvédet alkotta.¹ Frigyes az oszt-rák-szász sereg üldözésére Dumoulin altábornagyot küldötte ki 14 zászlóalj gyalogsággal, 15 század dragonyossal és 48 század huszárral.² Július 7-én Dumoulin Johndorfnál utólérte Nádasdy huszárjait, a kiket a tüzéséggel lődöztetni kezdett. Ennek ellenére a magyar huszárok folytatták útjokat. Erre Dumoulin összes huszárságát Winterfeldt parancsnoksága alatt Nádasdy megtámadására rendelte. Nádasdy nem szaladt el ellenei elől, hanem bevárta őket, reájuk rohant, egy részüket lekaszabolta és foglyul ejtette, a többit pedig megfutamította. Winterfeldt időközben azonban 10 század dragonyossal erősödven meg, újból üldözőbe vette Nádasdyt, a kit Reichenersdorfnál utól is ért. A kifejlődött harcban esett el Nádasdy ezredének parancsnoka: Skerlecz ezredes. A harc után Nádasdy Ober-Adelsbach magaslatain éjjelezett.

Másnap (június 8) a Károly vezette kettős sereg Königinhofra és Jaromerzsre, Nádasdy pedig Szkalitzra ért. A porosz hadsereg most is igen lassan követte Károly hadait, a mi alatt Nádasdy huszárjai, valamint a határóresapatok, portyázó hadviselésükkel nagy károkat tettek a poroszokban. Nevezetesen a míg a hadsereg június 11-én Ples és Jaromers vonalába ért, Nádasdy pedig Nahorzsánon állott, huszárjai előbb Politznál, majd Nachodnál meglepték a poroszok harácsoló különítményeit, Friedlandnál pedig a porosz főhadiszállásra küldött póstát fogták el Vécsey alezredes emberei.³

Frigyes győzelme után Károlyt legalább is Königrätzről akarta elszorítani; ezt bizonyítja 10-én Podevilshoz írott levele is.⁴ Junius 14-én a porosz hadsereg a Mettau folyó mögé szorította vissza Nádasdyt, a ki ennek következtében Neustadtnál és

¹ U. o. 456. és 461., valamint 486. l.

² U. o. 487. l.

³ U. o. 488—490. l.

⁴ U. o. VII. 490. l.

Dolskonál kisebb osztagokat hagyván hátra, a Mettau átjáróit leromboltatta és Cseczrnitzra ment; közben azonban járőrei még Nachod és Skalitz felé is portyáztak. Ez alatt Károly és a szászok az Elbe jobbpartjára léptek át és Westetz-Szemonitz között ütöttek tábort. A porosz sereg június 17-én Szkalitz és Vrchovin vonalát érte el, a miről Nádasdy Károlyt rögtön értesítette.¹ Frigyes előnyomulása ugyanis azért volt veszélyes, mert elvághatta az osztrák hagsereget Königgrätztól és Pardubitztól, a hol nagy raktárak voltak. A veszedelem kikerülése végett Károly átkelt az Adler folyón és június 19-én Holohlauon keresztül Lochenitzre, a következő napon pedig Malchovallhotára vonult és itt az Adler folyó védelme alatt kedvező fekvésű helyen ütötte fel táborát. Nádasdynak és Wallisnak most az volt a feladata, hogy akadályozzák meg a poroszoknak a Mettauon való átkelését, azután pedig Kralova-Lhotán, illetőleg Plessen át, vonuljanak vissza. A porosz elővéd június 19-én kelt át a Mettau-folyón, 20-án pedig maga Frigyes is átkelt egész hadseregével, a mi után Kralova-Lhotánál szállott táborba. Nádasdyt erre Albrechtitzre rendelték, hogy a poroszoknak Hohenbruck és Reichenau irányában való mozdulatait figyelje meg.²

Frigyes június hó 21-én akarta elfoglalni Königgrätzet, a mi mellett azonban egy tüntető támadással ki akarta csálhni a szövetségeseket az Adler-menti állásukból. Terve azonban nem sikerült, mert a szövetségesek nem hagyták el állásukat. E közben Nádasdy huszárjai folytonosan portyáztak, zaklatták a poroszok előőrseit, élelmi oszlopait, raktárait és harácsoló különítményeit, sokszor még összeköttetési vonalait is megszakították. Büszkeséggel emlegetjük e portyázásokat, mert majdnem ugyan olyan veszedelemben döntöttek a porosz sereget, mint a múlt évben. Hol egy örkülönítményt vertek szét, hol pedig egy eleseg oszlopot fogtak el. Maga Nádasdy is legelől járt és így jó példájával serkentőleg hatott az éjjel és nappal szakadatlanul nehéz szolgálatot teljesítő katonáira. Így például június 28-áról 29-ére következő éjjelen ő maga vezette Opocsnó felé ama fel-

¹ U. o. 493. l.

² U. o. 491—493. l.

derítő különítményt, a mely nemcsak hogy meglepte az itt álló ellenséges gyalog zászlóaljat és dragonyos ezredet, hanem nagy részét kard élére hányta és 60 lovat is zsákmányolt.¹

Frigyes most tüntető csapateltolásokkal azt akarta elhíttetni ellenfelével, hogy Magyarországra vonul el; de a midőn ezzel sem csalta lépre Károlyt, július 20-án elhagyta állását, átkelt az Elbén és Chlumnál ütött táborn, Dumoulin altábornagyot pedig 6 zászlóaljjal és 20 lovas századdal Zvolra és Jaromezsre különítette ki a végből, hogy Nachod és Glatz felé biztosítsa összeköttetéseit.

Károly most már kimozdult állásából, azon szándékkal, hogy Frigyes és a glatzi raktárak közé ékeli magát, átlépi az Adlert és újból az eddig nagyon is jól bevált portyázó hadviseléssel bénítja meg Frigyes hadműveleteit.² Elsőnek Nádasdy lépte át az Adlert azzal a rendeltetéssel, hogy 6000 főnyi hadtestével Aujezdről törjön a poroszok hátába és zavarja meg ezek összeköttetéseit Jazsomerzs felé. Nádasdy előnyomulása csapateltolásokra kényszerítette Frigyest, de ezek nem akadályozhatták meg azt, hogy különösen Nádasdy huszárjai a porosz táborn ne nyugtalanítsák és összeköttetéseit ne zavarják; a porosz vezérkari munka találóan jegyzi meg az állapotokra, a mikor ezt írja: azt az érzést keltették, mintha körülzárták volna az embert.³

De nemcsak Nádasdy különítményei csatároztak eredményesen nap-nap után, hanem a hirszerzés más eszközeivel ő maga is kipuhította a poroszok helyzetét. Ezzel ellentétben Frigyes sehogy sem tudott zöld ágra vergődni, mert a legnagyobb bizonytalanságban volt a szövetséges erők helyzetét illetőleg.

A porosz sereg tétlensége és kikülönítések okozta gyöngülése következtében az augusztus hó 10-én tartott haditanács a szövetséges sereg támadását mondotta ki! Károly tehát Cibuszra és Piletitzre vonult, a honnan Frigyesnek Glatz felé vezető vonalait kívánta elállani. Ennek alapján Nádasdyt Jasenára

¹ U. o. VII. 503. l.

² U. o. 531. l.

³ *Kriege Friedrichs des Grossen*. II—III. 26. l.

küldötték azzal, hogy 400 lovast Unterpleßre különítsen ki. Nádasdy, a kinek hadtestéhez még St. André és Trenck csapatai is csatlakoztak, augusztus 11-én Bohuszlavitzot érte el, másnap pedig a poroszok hátsó összeköttetéseire nézve nagyon fontos Neustadt megrohanását kísérelte meg, bár ennek védőserege számottevő erősítést kapott. A város körülzárása a következőképen ment végbe. Szentkereszty ezredes a Nádasdy huszár-ezreddel és a székely felkelőkkel átkelt a Mettaun, hogy elvágja a városból kivezető utakat, míg Nádasdy a várost fogta körül és megadásra szólította fel az őrsereget. A tagadó válasz következtében Nádasdy már minden intézkedést kiadott a város megrohanására, a mikor egy ellenséges hadtest közeledése folytán Jasenára kellett visszavonulnia. Azonban itt sem maradt tétlenül, mert figyelő állásából szakadatlanul szétküldötte portyázó különítményeit, sőt járőrei még Glatz alá is elszáguldottak.¹

A hosszú hadjárat Frigyes seregét is megviselte, a mi mellett általános helyzete is kevés reményekre jogosított. E körülményeket igazolta az, hogy ő tett békeajánlatokat. A mikor Frigyes fegyverszünetet kért, Mária Terézia, szeptember 1-én, azt írta Károlynak, hogy kövessen el mindent a poroszoknak Csehországból való kiűzésére.² A szeptember 12-én tartott haditanács elhatározta tehát, hogy a szövetséges sereg Lochenitz és Kleinszkalitz között átkel az Elbén és megtámadja Frigyes. Frigyes, a ki belátta állapotának tarthatatlanságát, nem várta be a szövetségeseket, hanem szeptember 17-én éjjel vonatát, másnap pedig seregét Horzsenitznél átvezette az Elbén és Mikoles alá szállt. Nádasdy, a ki már 14-én átkelt a Mettauon, főerejével Dolszkonál és Nahorzszánnál állott, előretolt osztagai pedig Böhmisch-Szkalitzot tartották. A poroszok elvonulása után az osztrák könnyűcsapatok követték Frigyes seregét és a míg Károly 20-án Jasenára ért, addig Nádasdy Chwalkovitz, Franquini pedig Altenbuch alá szállt. Károly most azt hitte, hogy a porosz sereg most már nem sokáig tartja magát Csehországban és hogy ennek visszavonulását a könnyű csapatok foly-

¹ U. o. VII. 565. l.

² U. o. VII. 568. l.

tonos támadásai siettetni fogják, főleg akkor, ha ezek teljesen elvágják Frigyest raktáraitól. Károly tehát parancsot adott összes könnyű csapatainak (Franquini, St. André, Trenck, Dessewffy), hogy nyomuljanak előre. Ennek alapján Nádasdy is szeptember 21-én Krzsizsanovra megy és ugyanaznap éjjel Franquinival együtt magát Frigyest is felriasztja egész táborával együtt úgy, hogy az egész porosz hadsereg fegyverben állott reggelig.¹ Másnap Nádasdy Marschau-tól délre a *Smirzsziczkastrana* nevű magaslaton foglalt állást, a honnan a porosz táborot igen jól megfigyelhette. Ugyanide ért szeptember 24-én szemrevételezés végett Károly is, míg a hadsereg az Elbe mögött Schurz és Ertina között táborozott.²

Ismételt terepszemlék után Károly a kikülönítések folytán amúgy is meggyengült porosz seregnek megtámadását határozta el és ennek időpontjául szeptember hó 30-ának reggelét határozta meg. A főseregnek 29-én éjjel kellett megközelítenie az ellenséges táborot; ez alatt Nádasdy folytatja megfigyeléseit a marschauti magaslatokról, ha pedig Frigyes állja a harcztot, akkor hátába és oldalába tör ennek. A Soor alatt szeptember 30-án vívott csatában a hadi szerencse ismét Frigyesnek kedvezett; Károly meglepő támadása nem sikerült csapatainak késedelmes felvonulása és a lovasság működését hátráltató terepviszonyok miatt. Nádasdy állásából Ober- és Nieder-Raatschra nyomult elő és a míg csapatainak egy része a Trautenau felé visszavonuló porosz vonatot támadta meg, addig a másik része a porosz táborra rontott és azt felgyújtotta. Nádasdy kezébe jutott: az egész málha, a királyé is, két udvari titkár, az orvos, az udvari személynét, a táborórség és a vonatok órsége.³

¹ U. o. 574. l.

² U. o. 574. és 576. l.

³ U. o. VII. 593. l. Nádasdy szeptember 30-án kelt jelentésében ezeket írja: Die Beute, so die Leute machten, ist sehr remarquable, allein solche hat unsere Leute auch verdorben, denn sehr viel Wein dabei gewesen. A csata részletes leírására nézve l. *Hadilevéltár* Beiträge zur Geschichte der öst. Cavallerie stb. 191. l. A podgyással együtt zsákmányul esett Frigyes kedvenc kutyája Biche is. *Wurzbach* szerint Frigyes visszakövetelte kutyáját, de Nádasdy azt akkor már feleségének küldötte el Hor-

Károly a veszített csata után Königinhof alá tért seregével; Nádasdy azonban hadtestével együtt Krzsizsanovon maradt szeptember 30-ig, majd a mikor a porosz sereg október 6-án visszavonulását kezdte meg, Franquini és Dessewffy könnyű csapataival együtt követte azt. Így kerekedett október 15-én Nieder-Alstadtnál egyrészt Bonin altábornagy, másrészt pedig Nádasdy Franquini és Dessewffy között az a harc, melyben Henckel szerint: a mint Bonin a parancs alapján a hadsereghez való csatlakozása végett vissza akart vonulni, helyét nem hagyhatta el, mert a mint egy osztálya kilépett a cserjésből, fölbukkant az ördögi fajzat és utána lövöldözött úgy, hogy Bonin fejlődni és tüzelteni volt kénytelen.¹ Végre Frigyes egy zászlóaljot küldött szorongatott utóvéde segítségére. De a mint a porosz sereg a Schatzlartól délre eső erdőségbe ért, az ellenséges könnyű csapatok a Frigyes vezette főoszlopot is körülrajzották. Porosz feljegyzések szerint a csetepatéban a könnyű csapatok 300 emberüket elveszítették, a poroszoknál pedig elesett: 3 tiszt, 40 ember és 8 ló, megsebesült 9 tiszt, 255 legény és 22 ló; ezenkívül 15 málhakocsi Nádasdy kezére jutott.²

Frigyes seregével október 19-én lépte át a sziléziai határt és Libenaunál ütött tábornak, a midőn pedig szőkevények útján arról értesült, hogy az osztrák sereg téli szállásokra vonult, a határ mentén szintén téli táborokba vezette seregét, maga pedig október hó 30-án azon tudatban, hogy az év sikerei révén a békekötés már nem késhet soká, Berlinbe távozott.

Mária Terézia a soori veszített csata ellenére sem adta fel a küzdelmet, hanem behódolva a szász udvar tervének, Szászországon át óhajtott meg támadni Frigyeset. Károly nem szívesen

vátországba. A midőn azonban Frigyes megtudta, hogy Nádasdy apósa Rottal Ferencz Antal gróf birtokosa a holleschauri uradalomnak, Waldegraf tábornok által hadisarczot hajatott be rajta. Minthogy azonban a grófnak pénze nem volt, uradalma templomainak ezüstjét adta oda, eladta lovait, sőt még a porosz tábornok seregét is élelmezte (27. rész 158. l.). Biche-t Frigyes a drezdai béke után sértetlenül visszakapta. *Hadilevéltár* Kriege stb. VII. 593. l. jegyzet.

¹ U. o. VII. 622. l.

² U. o. VII. 623. l.

indult a téli hadjáratba és csakis a királynő határozott akaratának engedett és kezdette meg az ellenségeskedéseket október hó 25-én.

A mint a főserg október 25-én Horzsitzra ért, Károly a menet biztosítására Nádasdyt 2300 főnyi különítménnyel Friedlandra rendelte. Nádasdy Semilen (25.), Gablonzon (26.) és Einsiedelen át október 28-án ért be oda. Élelmezési nehézségek és a rossz útviszonyok miatt a császári sereg nagyon lassan haladt és csak november 15-én ért egyik oszlopa Friedlandra, a másik pedig 16-án Hratzaura. Időközben a szász udvar megváltoztatta hadművelati tervét és egy hadtestét Lipese védelmére visszatartotta, a szász hadsereg nagyobb részét pedig gróf Rutovszky parancsnoksága alatt az Alsó-Lausitzba küldötte Károlylyal való egyesülés végett. E módosulásra Károly nem változtatta meg haditervét, csupán indulását halasztotta el november 24-ére, még pedig a menetraktárak felállítása végett.

E közben Nádasdy megszállta Friedberget, november közepe táján pedig Greiffenbergre vonult. Ez alatt a császári sereg a Queis és Neisse között Görlitz-Seidenberg-Siegersdorf-Lissa területére ért. A szövetséges sereg támadására Frigyes ugyancsak támadással válaszolt, vagyis haderejét a Bober felé rendelte, a szászokkal szemben álló anhalti herceget pedig Lipese ellen parancsolta.

Károly sziléziai hadműveleteivel szemben Frigyes előbb Károly hadtáp-vonalait kívánta elvágni, azután pedig döntő esatára akarta kényszeríteni.

Nádasdy már 20-án azt jelentette Károlynak, hogy Frigyes az adelsdorfi porosz táborba érkezett és hogy a Queis felé csapatokat tol előre. Frigyes tényleg Görlitz felé akart előnyomulni, a miért is Winterfeldt tábornokot az összes huszárokkal előre küldötte, ő maga pedig a hadsereggel 24-én Troischendorfra, a következő napon Hoysra, 26-án pedig Radmeritzre ért. Ezzel szemben Károly november 24-én Radmeritzen át Laubára vonult, amikor pedig a poroszoknak a Queisen való átvonulását megtudta, 27-én Zittaunál ütött tábort. Nádasdy követvén a hadsereget, Greiffenbergből Friedlandra, majd 26-án Friedersdorfra vonult; innen 28-án Pankrazra rendeltetett,

hogy járőreivel Zittau, Grottau, Friedland és Reichenberg felé portyáztasson.¹

Frigyes előretörése megakadályozta a császári és a szász hadsereg egyesülését és arra kényszerítette Károlyt, hogy az egyesülést az Elbe balpartján, Leitmeritzen és Dresdenen át kísérelje meg.

Frigyes seregével szemben és az oldalmenet leplezésére Nádasdy maradt vissza Zwikkaunál: 1 huszárezreddel, 2 Haller zászlóaljjal, egy erdélyi szász felkelő zászlóaljjal, valamint Trenck pandurezredével. Deczember 6-án azonban csak Trenck maradt vissza, míg Nádasdy Obersonnenbergen és Wernstadton át 8-án Malschenre, 11-én pedig Lauensteinra ment előre. Ez alatt Károly 9-én átkelt az Elbén és a következő napon Praskavitz, Karbitz, Kradrob és Turn között szállott táborba.

Frigyes időközben békét akart kötni a szász választóval azon hiszemben, hogy így elhárítja az orosz közbelépést, Mária Teréziát pedig reá nézve kedvező békefeltételek elfogadására kényszerítheti. Serege november 29-től deczember 4-éig Görlitz alatt táborozott és csupán Lehwaldt altábornagyot küldötte Bautzen alá. Lehwald azonban nem akadályozhatta meg Grünne hadtestének egyesülését a szászokkal, bár közben Lipcse porosz kézre került, deczember 8-án pedig Frigyes maga is Bautzen alatt termett.

A deczember 15-én Kesseldorfnál megvert szász sereg Dresdenbe vonult vissza, s a mikor Károly azt akarta, hogy a két sereg támadja meg Frigyest, Rutowsky lehetetlennek nyilvánította a szász sereg harcza állítását. Erre Károly a visszavonulást rendelte el Pirna felé, a melyet a szász sereg kezdett meg. Nádasdy, kit Károly még 15-én vont magához Lauensteinről, az utóvédhez osztatott be különítményével és 16-án Gommernnél állott.

Deczember 17-én Drezda megadta magát a poroszoknak, a mire ezek kisebb erőkkél Nádasdyt is visszanyomták Gommernből. Károly serege a szászokkal együtt deczember 21-éig Zehista körül táborozott, másnap pedig közös elhatározás alapján Peters-

¹ U. o. VII. 688. és köv. l.

walde, Gottlaub, Nollendorf területén ütött táborokat; Nádasdy különítménye Zehistára került. Itt érte a szövetségeseket a *drezdai béke híre* (december 26.), a mi végét vetette a *második sziléziai hadjáratnak*.

December 29-én a királynő Nádasdyt Olaszországba rendelte, a hol még nem ült el a harcz zaja. Ezzel a hős férfiú, a kit otthon hön szerető hitvese és a nyáron született kis fia várva-várt, nem térhetett haza, hogy a dülő csaták után élvezze a meleg családi otthon örömeit, hanem négy év után újra oda ment, a hol első katonai sikereit vívta ki s a hol új érdemeket és dicsőséget szerzett a Nádasdy névnek és a magyar huszárságnak.¹

THURZÓ KÁLMÁN.

¹ R. Horváth J. Levelek. 420. l. Első fia : Ferencz. Wurzbach szerint szül. július 24-én.